

כיפורים

שחרית של ערב יום הכיפורים

רעש והמולה קדמו תדיר את פני הבאים בשערי בית המדרש "דורש טוב", וזאת על אף ששכן בפאתי רחוב קטן ללא מוצא. אווירה טובה שרתה בין כתליו, מעניקה לפוקדים אותו תחושה חמימה ומזמינה של בית.

רינה ותפילה, גילה ורעדה, היו משמשים בו בעירבוביא. צורבים מרותחי אורייתא עסקו בו בהוויות אביי ורבא, לצד בני בינה אשר המתיקו סוד במעשה בראשית ומעשה מרכבה. אנשים של צורה אף אנשים של חומר, חסידים ואנשי מעשה, למדנים עם בעלי בתים - הכל מצאו בו את שאהבה נפשם.

שונים היו פני הדברים עם תום תפילת השחר בערב יום הכיפורים. אז ליפפו הכל במהירות מלומדה את רצועות תפיליהם, קפלו בחופזה את טליתותיהם, והתפזרו במרוצה לבתיהם, לקיים את מנהג הכפרות איש כמנהגו. זה במעות, וזה בתרנגול לבן.

ישראל קדושים, אף בעת שיוצאין הם מבית המדרש, מנהג אבותיהם בידיהם. הלא רבי עקיבא שהה חוץ לביתו עשרים וארבע שנים, במסירות נפשו אף נפש רעייתו לתורה. אף על פי כן, נוהג היה בערבי פסחים ובערב יום הכיפורים לצוות על הלומדים כי יחדלו מלימודם וישבו לביתם.

וביִרְכָּתִי אותו מְשַׁכֵּן-מְעַט, לצד כוס תה מהביל ופרוסת עוגת שמרים יבשה, רכון היה שרגא קליין על גבי מסכת "יומא", עוסקת היא בענייני דיומא, ופתוחה לו לפניו בפרק "יום הכיפורים". בא בימים הוא שרגא, אין לו עוד בנים הסמוכים על שולחנו, וכיוון שכך יכול הוא להימנות בין היושבים בבית השם כל ימיהם.

על אף היותו מייסד בית המדרש, צנוע היה ונחבא אל הכלים. לא את כותל ה"מזרח", מקום ההולכים לפני המחנה, איווה למושב לו, כי אם לצד פתח האוהל קבע מושבו, והיה כמאסף לכל צבאות המתפללים, מקביל בחיוך של קבע את פני הבאים, חדשים גם ישנים.

זה מכבר השכים קום, ככהנים אשר זריזים הם, ונטל ידיו מן הכיור, ככהן המקדש ידיו לעבודה. כפרות ערך כמנהג ותיקין, קודם עלות השחר, וכיפר בעדו ובעד ביתו

זו אשתו בעודה נמה את שנתה. בטרם האיר פני המזרח, ניצב הוא במקום תפילתו, עטור בטלית ומוכתר בתפילין. אלוקי אברהם בעזרו, והריהו בעיניו כמקריב תמיד של שחר, שהלא תפילות כנגד תמידין תקנום.

ומשיצאו הכל מקודש לחול, נכנס הוא לְפָנַי וְלִפְנֵי, אל קודש הקודשים, לתוככי הסוגיא. עיניו מאירות ככהן גדול בעבודתו, והיו כמתייחדות באותיות הקדושות. גופו מרחף ברצוא ושוב, קולו נישא בניגון ונעימה, וכל כולו אומר שירה. כל התורה שמותיו של הקדוש ברוך הוא, והריהו איפוא מזכיר את השם בסילודין, בקדושה ובטהרה.

כזה היה שרגא -

הדור פנים, זקנו יורד על פי מידותיו, ואינו הולך ארבע אמות בלא נטילת ידיים.

על אף דוחק השעה, לא ישב שרגא יחידי בבית המדרש. ושמא מוטב לומר: בְּשָׁל דוחק השעה, שכן לא קלה היא בעיני בני עלייה שעה שבני אדם טרודים בה, וכל העולם כולו תלוי ועומד על דברי תורתם. שאם לא בריתי יומם ולילה, חוקות שמיים וארץ לא שמתו.

בקדמת בית המדרש, חובש אברך צנום את אחד הספסלים, זקנו מגודל וקולו נעים. ספק לומד הוא, ספק שופך ליבו בתחינה. לפניו פרושים דפי סידור עב כרס. מילות התפילה שזורות בהם באותיות גדולות, וסביב למשכנן יחנו באותיות קטנות דברי המפרשים - זה אומר בכה וזה אומר בכה.

גוו פרוש בכפיפה על גבי הסידור, שכן צריך אדם להסדיר תפילתו קודם יום הכיפורים שיהו פיו וליבו שווים, ולא יהא בבחינת חוטא בודוי פה, אינו מבין את שאומר. חֶפֶץ הִיָּה, שיהיו אמרי פיו והגיון לבו גם יחד, לרצון לפני אדון כל.

תחת שמאלו דפים מקומטים, ואצבעות ימינו חובקות עט שלוף אשר עינו כעין התכלת, דומה לרקיע ולכסא הכבוד. אחוז יראה ואהבה, מנפנף הוא על פני הדף כמכה שורות לוחמים בשדה הקרב, מגביר ימין על שמאל, חוקק דבר שמיים ומותיר רישומו בארץ. שקוע ראשו ורובו בעבודה שבלב זו תפילה.

במחילת כבודכם, נצרך אותו אברך לנקביו, שכן דרכם של בני אדם. ירא שמים בסתר כבגלוי היה, וזהיר שלא לעבור על "בל תשקצו". על אף שדברי תורה ערבים

עליו, וקשה עליו פרידתם - לא המדרש עיקר אלא המעשה. ומכיוון שכך אף עיקצוץ קל שבקלים טורד את מנוחתו. נפנה איפוא, תרתי משמע, לבית הכסא.

אך יצוא יצא, ושרגא קם ממקומו, פוסע חרש אל עבר החלל הפנוי אשר הותיר אחריו אותו גברא רבה בצאתו. חולף הוא בדרכו על פני הבימה, והריהי כתמרור אזהרה, זועקת מסוף העולם ועד סופו את הנקרא מעל גביה בכל שני חמישי ושבת.

ממול פניו, בפרוכת הקודש, רקומים שני אריות מפוארים למראה, עומדים עליו כשני עדים. בינותם שני לוחות הברית, עשרת הדברות רשומות בהם, ואף הן נושאות קולן בתוכחה עד לב השמים כבשעת מתן תורה. והיו הדברים האלה כאותה בת קול היוצאת בכל יום מהר חורב, ואין איש שם על לב לשמוע שמעה. אף שרגא אינו מטה אוזן.

גוחן שרגא ובוהן מקרוב את השולחן ואת כל כליו. "על חטא שחטאנו לפניך בריצת רגליים להרע" מבליח לו משפט בריצה מבין דפי הסידור הפתוח. בשכנותו צרור דפים דהויים מעוטרים בכתב צפוף, ולצידם עט כדורי פשוט למראה אשר מכסהו אבד. שקל בודד ערכו בשקל חדש, ובהיעדר מכסהו - אף הרבה למטה מזה.

ויפן שרגא כה וכה, וירא כי אין איש. עָט על הָעֵט כמוצא שלל רב, שלשל אותו כמראה הבזק בשיפולי כיסו, אשר היה לו למאורה, ולא נודע כי בא אל קרבו. מחביא הוא את הכלים, כלי כתיבה, ואחר שב למקומו ונחבא אל הכלים. פסיעותיו הגסות עוד מהדהדות במקדש-מעט.

אך טריקה קלה נטרקה הדלת בצאת אותו אברך ממקום שנפנין שם, כמנהג תלמיד חכם אשר צנוע הוא ואינו משמיע קול. נטל ידיו בכלי ולסירוגין, כמנהג המדקדקין, בירך בכוונה ובמתינות כמונה מעות ופנה לשוב לתלמודו.

עוד שרגא מתיישב וזה בא. מתיישב אף הוא בזריזות שקטה בפני סידורו, מתעמק באחד הפירושים, ומחשבת חידוש הבזיקה במוחו. ביקש ליטול כלי אומנותו לידו, ללכוד מחשבותיו ברשת הכתב, ואיננו, כי לקח אותו שרגא...

שמא נפל על הרצפה? מתכופף הוא ובודק בקפידה, מְשָל ליל בדיקת חמץ היה והעט שיעורו פְּזִית. מזווית עינו הבחין בו שרגא, שהיה מוסיף ומחפש חיפוש אחר חיפוש ואינו מתייאש, שהלא מקדש מעט זה מכלל בתי כנסיות ובתי מדרשות של ישראל

שאינן עכ"ם מצויים בו. ולא זו בלבד שלא שאלו שרגא לאמר מה תבקש, אלא קיים בעצמו פעמים שאתה מתעלם.

אחר שנואש מחיפושיו, נשא אותו אברך פניו לאחוריו, ומחזה ש-די יחזה. כי קרן עור פני שרגא והיו פניו בוהקות בזיו שכינה. ירא היה להפסיקו מתלמודו, שהלא דברים היוצאים מפיו שמחים כנתינתם מסיני, עת שהבריות לא דברו.

אף מְלָבוֹשׁוֹ ניכר היה בשרגא שאדם נכבד הוא ובעל בעמיו, ומוסיף על הראשונים משמרת למשמרתו שלא להפריעו. אילו ידע גם את מקומו האמיתי בבית המדרש, מסתמא לא היה פונה אליו כלל וכלל.

"יסלח לי כבודו..." מסתפק הוא אם יצאו המילים מפיו, או אך דימה זאת בנפשו. שמא חלפו במחשבתו ולכלל דיבור לא הגיעו. "שמא..." מגביר הוא מעט את קולו, ושרגא משקע עצמו עמוק בלימודו, בכל רמ"ח ושס"ה שלו.

משנתקיים באותו אברך "לא הביישן למד" (ואף אינו שב לתלמודו), אזר אומץ והוציא עצמו מכלל שאינו יודע לשאול: "שמא ראה כבודו את העט שלי?"

הרים שרגא עיניו מן הספר, שפשפן קמעא והפנה מבטו לחלל ההיכל, משים עצמו כמי שלא שמע זולתי קול דברים הטורדים נפשו מדביקותה ומחפש אחר מקורם. אחר נתעטפו פניו בארשת תמהון, משל אומרות היו: מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו ליבו לעשות כן.

נמלך אותו אברך בדעתו, השמיט תיבת "שמא" (ש"ברי" עדיף), ושאל בקול גדול אשר לא יוכל המתעלם להתעלם הימנו: "ראית את העט שלי?" אך נענה במשיכת כתפיים, לאמור: איני יודע במה דברים אמורים.

כזה היה שרגא -

עז פנים, זקנו אינו תואם את מידותיו, ואינו הולך ארבע אמות בלא "נטילת ידיים"...

בלא הַפְסֵק רב אחר "נטילת ידיים" שלו, נחפז שרגא לסעודה בביתו, המצוי בקרבת מקום. ומְצָוָה בדבר, שכל האוכל בערב יום הכיפורים, מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי.

מפזז הוא בזריזות במעלה המדרגות, וכך היה מונה: אחת ואחת, אחת ושתיים (אחת ושלוש למעלה מכוחותיו היה). בדרכו חולף הוא על פני דלת השכן המתגורר בסיטרא דשמאלא, אשר ממנה נשקף שלט מוזהב:

ד"ר מאיר גרוס - פסיכולוג קליני

(“אח, עגל הזהב”, היה שרגא מהרהר והולך בשאט נפש, בחולפו על פניו).

כפסע היה בינו לבין דלת ביתו, אך סקרנות שהייתה בו - שְׁבָהּ ודחפתו לאחוריו. מטה הוא אוזן לנעשה בפנים. תאב לדעת אם אף בערב היום הקודש, מְשַׁקְעִים אנשים את מיטב כספם בדברים של מה בכך, בשעת הקשבה של בשר ודם, בעוד מלך מלכי המלכים פנוי הוא בכל זמן ועת, לא ינום ולא יישן.

גבר תאבון הדעת על תאבון האכילה, וחש עצמו כאדם וחוה בשעת החטא. משנכזבה תוחלתו, פנה משם, ויבוא אל ביתו אשר בסיטרא דקדושה. שלט עץ קבוע בדלתו (“עץ החיים” כינהו בליבו דרך חיבה) ו”משפחת קליין” חקוק על גביו באותיות זהב מתקלפות.

ציצית בבגדו, מזוזה בפתחו ומובטח לו שלא יחטא. מצפה הוא ימים ושנים לקיום הבטחה זו, אך טרם נתקיימה בו. שמא תתקיים בזרע זרעו, כאברהם אבינו אשר דור רביעי לו שָׁבוּ הנה. והרי לעולם יאמר אדם אימתי יגיעו מעשיי למעשי אבותיי, אברהם יצחק ויעקב.

בעת כניסתו הביתה, מתנשם הוא ומתנשף כמי שאחזתו אסטמה, אלא שבריא היה. משא גוף מופלג בגיל מופלג הוא שהיה בעוכריו. ולא משא הגוף בלבד הוא שהכריעו, אלא גם ובעיקר משא הנפש, אשר גדול עוונה מנשוא. מְדַקְרוֹת חָרֵב-עוֹוֹן מחתכות היו בבשרו אף בנפשו, ונעשו שניהם איברים איברים.

“רוחֶל!” קורא הוא לרעייתו. משלא נענה, שוהה הוא מעט. חיבה יתירה נמסכת בקולו עת שב הוא וקורא: “רוחֶלֶה!...!”. אך היא, כרחל לפני גוֹזְזִיָה נְאֻלְמָה. ככל הנראה יצאה אל השוק, כדרך אשת חיל ממרחק תביא לחמה ומצרכיה, לקראת הכנת הסעודה המפסקת אשר גדולה חשיבותה.

ומעשה בחייט אשר הרבה בדמים, עד אשר גברה ידו במיקח וממכר על שלוחו של שר המחוז מן הרומיים, וקנה דג גדול לסעודת ערב יום הכיפורים. בשכר זה זימן לו הקדוש ברוך הוא מרגלית יקרה בבטנו של דג, והיה מתפרנס הימנה כל ימיו. זה מתן שכרו בעולם הזה ולעולם הבא איני יודע כמה.

נכנס אל המטבח והבחין בפת שחרית שהיא ערוכה לו על שולחנו. ערוכה אף מוערכה. מכיר בטובה היה, ומודה לאשתו בפה מלא, תרתי משמע, על ארוחותיו. נוהגין בדרך כלל היו לסעוד בצוותא, אך היום קצר והמלאכה מרובה. יסעד הוא איפוא לבדו.

נוטל הוא ידיו כדת וכדין, עד סוף פרקה של יד, ובחדווה יתירה היה נוטל, שכן למחר מותרין ליטול רק עד פרקי אצבעותיהם. נתישב בכסאו ונתכוון לברך "המוציא", אלא שאז כמו להכעיס, חלפו במוחו דברי מקרא שכתוב: "וּבְצַעַ בְּרַךְ נֶאֱמַר הַשֵּׁם". גזלן הבוצע לחמו ומברך עליו, אינו מברך אלא מנאץ, חלילה.

במה דברים אמורים? מרגיע שרגא את רוחו, בחפץ שגופו גזול, כגון הגוזל כיכר ומברך עליה. אך פת זו שעל שולחנו - בכסף מלא נרכשה. בירך בחופזה ואכל כשיעור כזית, אך עט שבכיסו איננו מניח לו לאכול. צורב היה בכיסו. בכיס הגנב בוער העט.

פשפש בכיסו, שלף העט ונתבונן בו. שבור מעט בקצהו היה (ושרגא? רובו ככולו שבור היה...). פנה לחדר משכבו, משך התיבה אשר תחת מיטתו, פתח המנעול ושב ונעל העט בתוכה.

מעט אחר נישואיהם רכש תיבה זו. סיפר לרעייתו כי פנקסי חשבון נפשו מונחים שם. אמת הייתה בדבר, אך מלבדם הניח בה גם עפרונות, עטים ואף קולמוסים שהיה נוטל בהיחבא מן הבריות. פנקסיו שכנו לצידם, וקשה היה לדעת מי גובר על מי במדה במשקל ובמניין.

לעיתים מזומנות, עת חזו עיניו בתיבה זו, רואה היה בעיני רוחו דברים שנכתבו בשטר התנאים אשר כתבו עת נתקשרו ביניהם - "ואל יעלימו לא זה מזו, ולא זו מזה, כי הכל יהיה באהבה וחיבה, באמת ושלוש". נצבט היה ליבו בקרבו, אך ביכר להקריב אמת על פני אהבה וחיבה ושלוש.

סיים אכילתו, בירך על מזונו, ושם לבית המדרש פעמיו, להכין עצמו לתפילת המנחה.

מנחה של ערב יום הכיפורים

אחר שהילך כברת דרך קצרה, שב בית המדרש ונגלה לפני שרגא במלוא קומת הדרו. שמו "דורש טוב" מתנוסס על גביו באותיות גדולות של קידוש לבנה במוצאי יום הכיפורים (עת שהכל עיניהם כהות מחמת התענית, וקריאה קשה עליהם).

שרגא זה, היו חביבות עליו פרפראות לחכמה כדברי תורה עצמה. נוטריקון, גימטריאות ודקדוקי לשון המקשרים תיבה לחברתה, ערבו ללשונו וחיכו כמיני תרגימא. מכיוון שכך, רבות התלבט, חיפש ותר אחר שם קולע במיוחד לבית המדרש ההולך ונבנה תחת הנהגתו.

ובליל פורים, בחתימת קריאת המגילה, גמלה בליבו ההחלטה: "דורש טוב". הלא גם הוא, כמרדכי בשעתו, "דורש טוב לעמו" - דואג לצרכי העם. ואם לא לכל העם כולו, לכל הפחות לקהילתו. שבלא ירידת הדורות אי אפשר, ושרגא בדורו כמרדכי בדורו.

אמנם, טעם זה לקריאת השם - שמור היה עמו, נצור בחדרי לבבו. לקרואים הרבים אשר הזמין לסעודת המצווה, הסביר, כי הלא לא נקרא שמו "בית המדרש", אלא על שם שעוסקין בו בדרישת הטוב, בדרישת התורה. ואין טוב אלא תורה. מדושן עונג היה שרגא באותו מעמד. חש עצמו כאב הקורא שם לבנו בעת הכנסתו לברית, דורש משמעות השם בפני המסובים בדברים המתחלקים לכמה טעמים.

"דורש טוב", הדהד כעת השם בקרבו, "דורש טוב, אך אינו עושה טוב. נאה דורש ואינו נאה מקיים. שמא עליי לשנות את שם בית המדרש?", החרידתו מחשבה נוספת. "ושמא עלי לשנות... את עצמי?", פלחו חיציה של מחשבה פוצעת את כליותיו וליבו. פוצעת, ואם תמצא לומר - מכרעת.

אחר כל שירתא ותשבחתא שבקדיש, נתעלו כולם לעילא ולעילא בתפילת הלחש. כל יחיד ויחיד מתוודה בתפילתו, שמא ייחנק בסעודה, ומכה על קירות ליבו כמנהג. וכשם שפועם לבבו של כל אחד בקצב שונה, כן אף האגרוף המכה על גביו לאמור אתה גרמת לי לחטוא.

באותה העת חש שרגא, כאילו הטיח אגרופו בקיר עבש, מכה אחר מכה, עד אשר קרס הטיח כולו בקול רעש גדול, והקיר נותר חשוף, גלוי ואפור. "אין אָנוּ עֵיזי פְּנִים וקָשִׁי עֶרְף לומר לְפָנֶיךָ צְדִיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטְאנוּ. אֲשַׁמְנוּ, בְּגָדְנוּ, גָּזְלָנוּ...".

משנסתיימה תפילת המנחה, פסע לבית הטבילה כשאלונטית על שכמו. את מקום קופת הפלסטיק, אשר ניצבה בעבר בכניסה, תפס כעת שער חשמלי חדיש. משלשל הוא בחריץ דמי כניסה, ואור ירוק נדלק ממעל לראשו, מורה לו להיכנס.

זו דרכו של עולם, מהרהר שרגא, דור הולך ודור חדש בא ועמו דברים חדשים אשר לא שערום אבותינו. תחכום תחת פשטות, חשדנות תופסת מקומו של אמון. ואף בשדה גניבותיי הדבר כן. אינו דומה דור ראשון לדור אחרון. מעשה תם נעשה מעשה חכם להרע. ואף אמונתי בעצמי פוחתת היא והולכת.

הכין עצמו בזריזות ובצניעות ואחר ירד וטבל עלה ונסתפג. בימים עברו, עת שהה תחת המים וראשו בין ברכיו כעובר במעי אמו, סבור היה כי בריה חדשה יצא מכאן, וחוטא שטבל כתינוק שנולד דמי. אך ברבות הימים היה בעיני עצמו כטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועילה לו עד שישליך השרץ. חפץ היה להשליכו, אך שרץ זה דבוק בו כחלק מעצמו ובשרו היה, ולא עלה בידו להסירו.

בצאתו מן המקווה נגלה לעיניו יהודי גברתן אשר ניכר בו כי מן הקפדנים היה. אוחז רצועה קטנה, ומציע לכל מאן דבעי ללקות מידו ל"ט מלקות כנהוג. בעת שלוקין מידו, מקריא הוא ג' פעמים מקרא שכתוב "והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו", ומכה הוא על כל תיבה ותיבה. ושלוש עשרה תיבות ג' פעמים עולות הן למניין ל"ט.

בנוהג שבעולמו של שרגא, לא היה מן הכופפים עצמם ללקות מידי אחרים. אך שנה זו נתעורר ליבו לתשובה ביתר שאת, וחפץ היה להיאחז בכל אשר יעביר את רוע הגזירה, כטובע הנאחז אף בקש. לפיכך, כופף עצמו מלא קומתו והחל לוקה.

חושש היה מפני הכאב, אך אותו יהודי נהג בו בעדינות, בבחינת זְכָר למלקות ולא מלקות ממש. תחילה חשב שרגא כי נוהג הוא כבוד בגילו המופלג, אך כאשר חזה באחרים הלוקין נוכח לדעת שכן הוא המנהג. ומכל מקום, אף שאין מכות אלה מכאיבות גופו, חש שרגא כי הינו ראוי להן, וראויות הן שתפצענה נפשו.

שרגא זה, כבר אמרנו, מבעלי משמעות דורשין הוא, וביקש טעם לדבר על מה ולמה ל"ט מלקות. אמנם כתיב "ארבעים יכנו, לא יוסיף", ודרשו חכמים "ארבעים חסר אחת", אך מה טעם במניין זה דייקא.

כדרכם של יהודים משיב הוא בשאלה, ובתורו אחר קצה חוט שואל עצמו היכן עוד מצינו בתורה מניין ל"ט. ודבר זה, הלא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו, ל"ט

מלאכות הן אשר שנאסרו בשבת. שמא לוקה הוא ל"ט מלקות כנגד אותן ל"ט מלאכות שאנשים מרוויחים בהם את לחמם?

משם פנה לסעודה מפסקת, ומקווה היה שתהא מפסקת וחוצצת בינו לבין החטא, ומכאן ואילך יסור עווננו וחטאתו תכופר.

"כל נדרי"

עת שאילנות עוטים אור כשלמה וחמה בראשיהם, אף ישראל עוטים אור כמלאכי צבאות וטליתותיהם בראשיהם. קרובים גם רחוקים, הכל באים לבית הכנסת לתפילת "כל נדרי" בליל יום הכיפורים.

אף ד"ר מאיר גרוס משתתף בתפילה, כיפה לבנה עטויה פס של כסף מונחת לו על ראשו המקריח. מתפלל הוא לצידו של שרגא, המורה באצבע אשר בדל חשיבות נמשך בה היכן אוחזין הכל. שכנים היו לאורך השנה כולה ושכנים ביום הכיפורים, מהרהר היה שרגא בבת צחוק מידי שנה בשנה באותו מעמד.

שעת דמדומים היא והשמיים אדומים היו כדם. כרומזים היו: אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, אם יאדימו כתולע כצמר יהיו, ובלבד שתשובו בתשובה.

"על דעת המקום ועל דעת הקהל, בְּיִשְׁבִּיבָה שֶׁל מַעְלָה וּבִישְׁבִּיבָה שֶׁל מַטָּה, אָנוּ מְתִירִין לְהַתְּפַלֵּל עִם הָעִבְרִיָּיִם" חודר קול החזן כליות ולב. מפעם לפעם הולך קולו ומתחזק והקהל מצטרף חרש, מחרה-מחזיק אחריו.

"עם העבריינים, עם העבריינים" חוזרות ומכות המילים באזניו של שרגא. נשתנתה שנה זו מכל השנים. בשנים עברו, ברי היה לו מי הם אותם עבריינים, והלא דוגמא חיה לו לצידו - שכן גלוי ראש, שאינו מקבל עליו עול מלכות שמיים. אך בשנה זו מהרהר הוא שמא אף הוא בכללם.

נזכר הוא באותו מעשה בגמרא, באמו של רב נחמן בר יצחק, שאמרו לה החוזים בכוכבים כי בנה גנב יהא. אך אם זו - כשרה הייתה, יודעת כי אין מזל לישראל, ועושה אף מעצבת רצון בנה כרצון אביו שבשמיים. מאותו היום ציוותהו לכסות ראשו, ולבקש רחמים ממי שאמר והיה העולם שיצילנו מיצר הרע. והוא, אף שלא הבין פשר דבריה, לא נטש תורת אמו, אלא עשה ושמע.

באחד הימים, עת ישב ושנה משנתו תחת עץ של דקל, נפל כיסוי ראשו מעליו. מיד תקפו יצרו, ומצא עצמו מטפס למרומי הדקל (על אף שדוקרני היה), ופוסק בשיניו אשכול תמרים ממרומיו (על אף שקשה לחיתוך היה).

זכור הוא שרגא כיצד כאשר סיימו לומדי "הדף היומי" מסכת שבת ונתכנסו לסעודת מצווה של סיום מסכת, בחר הרב לדרוש בסוגיא זו, המושכת לב יותר מסוגיית "מחתכין את הדלועין" שלאחריה. והרי דף אחד לפני סיום המסכת כסיום עצמו דמי. כעתה כן אז, מצא עצמו תוהה: והלא כיפה גדולה מכסה את ראשו אף בעת שנתו, מדוע אם כן אין יראת שמיים חופפת עליו?

שחרית של יום הכיפורים

נאמרים הם, פסוקי דְּזִמְרָה של יום הכיפורים, במתינות יתירה. כבני אדם הניצבים לפני גזר דין, שוקלים משפטיהם בפלס ובוררים מילותיהם בקפידה, למען יישאו חן וחסד בעיני המלך, מלכו של עולם.

במה דברים אמורים? בחכמי לב אשר יפה כוח כוונתם, אך אותם אשר נטועות רגליהם בעולם המעשה וריכוז קשה עליהם, הרי אריכות תפילה זו עליהם כמשא כבד. ואף שרגא זה, אשר נמרץ בטבעו היה, מפיגה מתינות את כוונתו.

כיוון שכך, מוצא הוא עצמו נישא בקלילות על כנפי תפילת שחרית, מפליג בזכרונו אל שחרית חייו, אל שנות ילדותו המוקדמת, אי שם במהלך שנותיו הראשונות בחיידר. תיבות זכרונות אשר נעולות היו, נישאות הן ובאות על גבי תיבותיה של תפילה.

ראשית הכל, בעת שעסקו בלימוד חומש שמות הייתה. ביום מן הימים, עת יצאו הכל במרוצה להפסקתם, כדרכן של תינוקות הבורחין מבית הספר, נותר הוא לבדו בכיתה. נשא עיניו והבחין בעפרון מחודד קמעא מונח בדרך הינוח על שולחנו של יוֹסֵל חבירו, קורא לו לקחתו.

תחילה נבהל שרגא לשמע קול יצר מחשבות לבו החורש רעה. ביקש שלא לנטוש תורת אמו אשר לימדתו תדיר מעשה ברבי ישראל מאיר הכהן, בעל ספר "חפץ חיים", אשר פעם אחת היה מהלך בדרך. עצר העגלון ליד שדה תפוחים, נחמדים למראה אף טובים למאכל, ותאווה הם לעיניים. ירד מן המרכבה וביקש מן ה"חפץ חיים": עמוד בפתח המרכבה, והיה אם יבוא אי מי ויראני והזהרתני מפניו.

שלח ידו ליטול תפוח אחד, אשר צורתו העידה בו שמלא עסיס היה, אלא שנזעק ה"חפץ חיים" וקרא: "רואים! רואים!" נפנה אותו עגלון לאחוריו, וירא כי אין איש מלבדם. הוסיף שלוח ידו שנית ושלישית, ושוב נזעק ה"חפץ חיים" כבראשונה.

קרב אליו העגלון, בחמת זעם על אשר מהתל הוא בו, והיה מטלטלו וקורא: "אין איש רואני! ולמה רימיתני?" אך ה"חפץ חיים" לא השיב, ואך הפנה אצבעו כלפי

מעלה כאומר: "דע מה למעלה ממך. עין רואה, ואוזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים".

עד עצם היום הזה אינו מבין מה טעם פרץ אז גדרו של עולם ושלח ידו ברכוש חבירו לקחתו. חש עצמו באותה שעה כמי שכפאו שד. וכך אמרו חכמים: אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות.

אותה שעה בבית הכנסת, נתחלף חזן של פסוקי דזמרה בחזן של שחרית. פתח הלה בניגון כמנהג, ואחר הרעים בקול: "הַמֶּלֶךְ--דָּךְ!". נתערבבה לרגע דעתו של שרגא, אף נתערבבה קבלת עול מלכות שמיים בליבו פנימה עם קבלתה בקרב קהל המתפללים.

הביט בידו שעפרון גזול אחוז היה בה. אחר המעשה דמיין עצמו ניצב בתחתית הר האלוקים. שומע "לא תגנוב" יוצא בקול גדול מפי הגבורה, כרעם מתגלגל בראשי ההרים לפשט עקמומיות שבלבו, מהול בקול שופר חזק מאוד התובעו: "שפרו מעשיכם!".

בעת הישמע צלצול הפעמון נחפזו התלמידים למקומותיהם מיראת העונש ומאהבת התורה ואף שרגא בעקבותיהם. נכנס המלמד ונעמדו הכל לכבודו. הורה להם לשבת ביד רכה משוכה כלפי מטה ונתיישבו הכל כאיש אחד. אז מיהר יוסל להניף אצבעו.

"מה לך יוסל?", נפנה אליו המלמד בחיבה. "העיפרון שלי. סבורני כי מישהו נטלו לעצמו" משיב יוסל, פניו מתכרכמות בצערו של המבקש דבר ואינו מוצאו ואגלי דמעה נתלים בעיניו.

"חס ושלום, חס ושלום", כופל המלמד דבריו כמשכנע עצמו. "לא נחשדו ישראל על כך!" פסק ואחר פנה אל התלמידים: "כלום הבחין אי מי בעפרונו של יוסל וחפץ להשיב אבידתו?" משנענה בשתיקה, פנה לדרך אחרת: "אם כן, מי יגמול חסד עם יוסל וישאילנו?"

חיימק'ה, אשר ידוע היה בטוב ליבו ובמידות הישרות, נזדרז לשלוף אחד מעפרונותיו ולהושיטו ליוסל. "נדיב לב אתה חיימק'ה", משבחו המלמד, "כבני ישראל נדיבי לב בתרומת המשכן". אחר נפנה לכתוב על הלוח כדרכו באותה שעה, והתלמידים מעתיקים השמועה למחברתם כדרכם הם.

אף שרגא פתח קלמרו, והחל מתלבט במי משניהם יכתוב. בשלו או שמא בשל יוסל. לבסוף גבר עליו יצרו ונטל עפרונו של יוסל לידי, אלא שמיד הבחין יוסל בדבר, שהרי רוצה תלמיד בעפרון שלו יותר מבעפרון חבירו.

"רַבָּה!" קורא יוסל בזעקה נרגשת. "שרגי לקח את העפרון שלי והריהו מבקש לכתוב בו כבשלו!". דרש המלמד וחקר היטב, והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בכיתתו. שהרי יוסל נותן בעפרונו סימנים מובהקים ואינו מסתפק בטביעת עין.

נעשו פני המלמד באותה שעה כברקים של מעמד הר סיני. והריהו נוזף בשרגא, נזיפה אחר נזיפה, לעיני כל ישראל: "שרגי!", מזכיר הוא שמו מזועזע, "לא תגנובו! בוש והיכלם!"

דומיה אשר השתררה בכיתה, ניתן היה לממשה כבמכת חושך, ושרגא חש מחנק. יראה ורעד אחזו בו עת נטל המלמד את העפרון מעל גבי שולחנו כנוטלו בכוח מידיו והושיטו ליוסל.

תלמיד מנומש, בתי עיניים מעטרים פניו, הרים בהיסוס מה את אצבעו, מנסה לסלק ולו קורטוב מדומיה כבידה זו. מוישי היה שמו, זוכר שרגא עד היום. מתמיד גדול היה והחונן לאדם דעת בירכו בה כהוגן. גדולות ונצורות ניבאו לו הכל.

"כן, מוישי", נפנה אליו המלמד וקולו נתרכך קמעא. והיה מוישי בעיני שרגא באותה שעה כמשה רבנו המשכך כעסו של ריבון העולמים אחר חטא העגל.

"מדוע אומר הרַבָּה 'לא תגנובו' בלשון רבים, והלא 'לא תגנובו' בלשון יחיד למדנו בעשרת הדברות?" תלמיד חכם משמח את רבו ומרווהו נחת בשאלותיו המחכימות.

"יפה שאלת" משיב הרב וניצוץ אור שבעיניו מתפשט להארת פנים. "'לא תגנובו' שבעשרת הדברות, סמוך הוא ל'לא תרצח' ול'לא תנאף'. וכשם שאלו עונשם מיתה, כך 'לא תגנובו', בגונב שדינו מיתה הכתוב מדבר, הגונב גופו של אדם ומוכרו לעבדות. אך הגונב חפצי חברו, למדוהו מפסוק 'לא תגנובו'".

חש שרגא כי הוקל לו. אמנם, לא הבין דברים על בוריים, אך לכל הפחות, הבין כי לא עבר על הכתוב בעשרת הדברות. והיה מוישי בעיניו כגואל ראשון וגואל אחרון.

מכל מקום, סמוך ובטוח היה כי מעתה ועד עולם לא ישנה עוד בדבר. אך רבות מחשבות בלב שרגא ועצת יצרו היא תקום. ומאותה פעם ראשונה עָצְמו משערות ראשו מספר הפעמים בהן שלח ידו בשאינו שלו.

כל יום היה בעיניו כחדש. סמוך ובטוח היה כי מעתה ואילך לא ישוב עוד לסורו, ונתחזק בטחונו ביתר שאת כאשר הוסיף ונתעלה במעלות הקודש: כניסה בשערי ישיבה קטנה וגדולה, בואו בברית הנישואין, לידת בנו בכורו, הקפדה על טהרה במקווה קודם תפילת שחרית בהנץ החמה, קניית ספר מוסר חדש וקביעת הלימוד

בו תמידין כסדרן, ולאחרונה העמדת בניין בית הכנסת על תילו. אך כל אלה ועוד, על אף שהוסיפו בו אהבת תורה ויראת שמים, לא היה בכוחם למונעו מן הגניבה.

זכור הוא במיוחד את שאירע בבית הכנסת החדש. באחת הפעמים מיני רבות, עת חפשו הכל את עטו של מאן דהוא. הוא כדרכו השים עצמו שוקד על תלמודו, אך נעלם ממנו כי חור היה בכיסו, ובקומו נפל העט משם לעיניהם הנדהמות של הרבים.

אותה העת, שמר ארשת פניו חתומה, משל לא אירע דבר. במה דברים אמורים? כלפי חוץ, אך בתוכו יהום הסער ותתחולל סופה. ומכל מקום, נשתקע הדבר ולא נאמר. צדקתו הצילתו ביום פשעו, ולא היה לשיחה בפי הבריות.

"ולמה נקרא שמי שרגא?", חכך כעת בדעתו, והאירו פניו בהברקת הרגע: "שרב גנבים אני..."

מוסף של יום הכיפורים

תפילות ימות החול קבועות הן, וכנגד תמידין תקנום. שחרית כנגד תמיד של שחר, מנחה כנגד תמיד של בין הערביים, ותפילת ערבית כנגד הקטר איברי קרבנות היום וחלביהן לאורך הלילה.

תפילת המוספין תקנוה בימים טובים שציוותה תורה להוסיף בהם קרבנות. ובתפילה זו נזכר שרגא כיצד אף הוא מוסיף והולך היה בימי חייו. קשה היה בעיניו להישאר גנב בעלמא, ומכיוון שכך מוסיף הוא לבנות בנייני רוח, על מנת לכסות הרגשה פשוטה זו שבנפשו.

מאז ומעולם אהובים עליו קישורי דברים זה בזה, וכאן מוצא הוא מקום נרחב להתגדר בו. מחפש הוא הסברים מפותלים למעשיו, נימוקים מנימוקים שונים, תילי תילים של תירוצים, והררים התלויים בשערה.

תחילה ביקש למצוא אילן גדול להיתלות בו ומשנתקל בדברי חכמינו האומרים שכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, נחה ונתיישרה דעתו. אין מעשיו מורים על פחיתות ערכו, אלא אדרבה על הכנתו לרום המעלה. אך בחלוף הזמן שואל הוא את עצמו, איה היא הגדולה המובטחת, אם בלימוד אם במידות טובות, הרי שלא נתעלה ביותר מעל בני גילו.

בזמנים אחרים סבור היה כי גדולה זו אשר בוששה לבוא, היא היא אשר הביאתהו ללסטם את הבריות. ומה טעם שולח הוא ידו דווקא באלו ולא בשאר חפצים? שבאלה כותב האדם חידושיו עלי גיליון ומוציא הוא מן הכח אל הפועל כוחות יצירה שבקרבו. כביכול הוא נוטל הוא לעצמו רמז לאשר פנימיותו חפצה בו.

"וְהִפְּתִיחֵם וְהִקְדִּים", פותח שליח הציבור בקול כיסופים וכלות הנפש ואף הקהל מצטרף אליו. עולים צלילי הניגון ואף הם מתעלים עמהם. התרגשות אחזה ברבים מן המתפללים ואף שרגא עמהם. חלק זה של "סדר העבודה" חביב היה עליו ביותר.

עמדו הכל על רגליהם ופרסו מגבת לפנייהם, שתהא חוצצת בינם לבין הרצפה. שהרי אסור להשתחוות על האבנים מחוץ למקדש. שרגא פורס מגבת לפניו, ואף מחשבותיו פורס היה. ביקש הוא בימי חייו להיות מן הכהנים, מן הנבחרים לשרת לפני ה', ובסופם מוצא הוא עצמו בשורה אחת עם שאר בני העם ואף למטה מזה.

"כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעֵי-אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מִפְּרֹשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בְּקִדְשׁ-הַבֵּית וְבִטְהָרָה".

כביכול ניצב עליו השם הנכבד והנורא, בכבודו ובעצמו ושואלו: "הכנים דברך שרגא? הנכונים כל ההסברים ההמה? הלא ברבות השנים המשכת לגנוב, על אף שהוצאת לפועל במידה רבה את כוחותיך וכישרונותיך אשר חננך השם". ננעלו שערי תירוץ באותה העת, וחש שרגא עצמו כבית המדרש אשר הקים, בסופה של דרך ללא מוצא.

"הָיוּ כֹהֲנֵי-אֵלִים וְשֹׁמְרֵי-אֵלִים וְנֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם". הכל כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם, ואף החזן בכללם. מסיט הוא עמוד התפילה שלפניו וכורע ומשתחוה, אף שדרכו להצמיד רגליו רגל ישרה, אלא שכן נהגו. כרע שרגא והוכרע. כבד ממנו המשא, לא יוכל שאתו לבדו.

ובשנה זו היה "סדר העבודה" סדר העבודה של שרגא עם עצמו, ותוהה היה לאן מועדות פניו, אם לה' אם לעזאזל.

מנחה של יום הכיפורים

בקריאת התורה של מנחה מוציאין ספר תורה, ותקנו חכמים לקרוא בפרשת העריות. ושני טעמים בדבר:

בכך משלימים פרשת "אחרי מות", אשר החלו בה בשחרית (מחמת שמתחלת היא בפסוקים של עבודת כהן גדול ביום הכיפורים).

ואף יש בה בפרשה זו כדי לעורר לב העם לתשובה מעבירה זו, אשר מצויה היא מבין שלוש החמורות עליהן ייהרג אדם ואל יעבור, אף שאין הכל משיחין בכך. שכן דרכם של בני תורה, בעת שפוגשין מחלה קשה אין מזכירין שמה.

מנעים בעל הקורא בקולו ושרגא מנעים לעצמו ישיבתו ומתרווח במקומו. לכל הפחות איסורים חמורים כאלה, ממנו והלאה הם.

"האמנם?", נחרד לפתע שרגא ודברי מוסר אשר ראה באחד הספרים הקדושים, צפים ועולים מירכתי תודעתו. מנסה הוא להסב עיניו מכנגדם, אך לכל כיוון שאליו פנה, סבבו אותו כחומה בצורה.

אחת דיבר אלוקים שתיים זו שמעתי, אחד הוא דבר השם אלא שנתחלק לשניים. אחד אלוקינו שני לוחות הברית נתן לעמו על יד נביאו נאמן ביתו, בימין מצוות שבין אדם למקום (ואף כבוד אביו ואמו הוקש לכבוד המקום) ובשמאלן מצוות שבין אדם לחבירו.

מצוות שבין אדם לחבירו, מסודרות הן בהיפוך, מכבד של "לא תרצח" עד קל של "לא תחמוד". וכל המזיק את חבירו הולך ומטפס הוא בלוח זה, עולה מעלה מעלה במעלות הצער אשר מסב הוא לחבירו, ויורד מטה מטה ממדרגת צלם אלוקים שבו.

הלא העובר על דיבר אחרון של "לא תחמוד" וחומד רכוש חבירו, סופו להעמיד עדי שקר על חבירו, כדי לגזלו בדרך גרמא דבר זה שחמד לעצמו, ונמצא עובר על "לא תענה ברעך עד שקר". ומשגזל את חבירו בעקיפין, סופו שיהא שולח ידו ברכושו אף במישרין, והריהו עובר על "לא תגנוב". ומששלח ידו ברכוש חבירו לגזלו, הריהו שולח ידו אף באשת חברו לגזלה הימנו, ועובר על "לא תנאף", ואף שולח ידו בחיי חבירו המתקנא במעשיו ומבקש למונעו, ונמצא עובר על "לא תרצח".

באשת חבריו? נזדעזע שרגא ונחרד. אך הלא קל וחומר לפנינו, ואף מקרא מפורש הוא: אם ראית גנב וְתָרַץ עִמוּ וְעַם מִנְאָפִים חִלְקָךְ. ואם טרם נעשה הדבר, אל תאמין בעצמך עד יום מותך.

ובעת קריאת המפטיר, חש שרגא עצמו מיטלטל עם יונה הנביא, בין גלי ים סוער של רגשותיו. כל משבריך וגליך עלי עברו. זה שנים אשר בורח הוא מדבר השם אליו, משליחותו אליו על דבר התשובה, אך אנה אלך מרוחק ואנה מפניך אברח.

תפילת נעילה

מנהג יפה הנהיג שרגא בבית מדרשו קודם תפילת נעילה, שיהא הרב דורש מעט בפני המתפללים בדברי כיבושין. דברים הממחים לב אבן ונותנים תחתיו לב בשר, נוקבים נקב מפולש כחודו של מחט במחיצת הברזל המפסקת בין ישראל לאביהם שבשמיים.

רבה הישיש של קהילת קודש זו נפטר בשיבה טובה לפני מספר חודשים, ובמקומו מינה שרגא אברך נעים הליכות, אמנם רך בשנים אך אב בחכמת הלב. דבריו יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב ואף היו לו כטל-תחיה. זכה ונתקיים בו מקרא שכתוב "שמעו ותחי נפשכם".

מדי שבת בשבתו נתבשמו השומעים מדברי תורתו המתובלים בדברי מוסר ואגדה. אולם עתה המתינו הכל בציפייה דרוכה וברצון נכסף לשמוע את אשר יאמר הרב בעת רצון אשר כזו. והייתה עת רצון שלמטה מכוונת כנגד עת רצון שלמעלה.

נתעטף הרב בטלית מצוייצת, וניגש אל הבימה ברטט וברתת, באגלי זיעה ובזיע. אף הגבאי, כמנהגו, היכה באגרופו המגושם על הבימה בקול רעש גדול, משל היו לבבות המתפללים מונחים על הסדן, והוא כנפח המכה על גביהם בקורנסו. שקט מתוח השתרר בהיכל.

"הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא וַיִּפְּנֶה, נְבוֹאָה שְׁעָרֶיךָ", פתח הרב בדרשתו. "ניצבים אנו בפתחה ובשעריה של תפילת הנעילה, בה שערי שמיים עוד פתוחים הם לרווחה. בשעה נשגבה ורבת הוד אשר כזו, נוטה האדם לקבל על עצמו גדולות ונצורות. אך נטייה זו - עצת היצר היא. שכן, תפסת מרובה לא תפסת".

"כדי להניח יסודות איתנים לבניינו הרוחני, שומה עלינו להתחיל דווקא בדברים פשוטים. כי הַשְּׁתוֹת יִהְיֶה סוֹן, צְדִיק מֵה פֶּעַל. כאשר הַשְּׁתוֹת, הלוא הִמָּה היסודות, נהרסים - מה פעל הצדיק בצדקותו?"

מבלי משים, הנהנו הנוכחים בראשיהם לאות הסכמה, והלא כל אחד ואחד יודע את נגעי לבבו, את המקומות בהם אין פיו וליבו שווים, את המחוזות בהם אין חכמתו ומעשיו תואמים.

"משל למה הדבר דומה? לאדם המנסה לבנות קומה שלישית בבניינו, טרם טרח להניח לו יסודות ולבנות קומות ראשונות שבו". הוסיף הרב והיה מתאר בצבעים חיים, עד אשר קמו דבריו לתחייה ובת צחוק קלה ריחפה על פני בני הקהילה לשמע תמונה שנצטיירה בפניהם.

"והנה ידוע המודפס במחזורים קודם תפילת נעילה", וכאן נטל הרב לידיו 'מחזור רבא', כריכתו מהוהה, ספק מחמת שנים ספק מחמת שערי דמעות שנפתחו מעליו, והחל קורא מתוכו בקול דממה דקה:

"הובא בספרים, שאין עוון בעולם, שמעכב תפלתו של אדם כמו עוון הגזל. ובתפילת נעילה, הזכירו אנשי כנסת הגדולה, מתקני התפילות, בפירוש: למען נחדל מעושק ידינו. ושאר עבירות הזכירו רק דרך כלל: להתוודות לפניך על כל עוונותינו".

"לכן", וכאן החל קולו של הרב הולך וגובר ומרעים: "אם יודע בעצמו איזה נדנדוד גזל, חס ושלום, שיש תחת ידו, יהרהר עתה בתשובה בתיבות 'למען נחדל מעושק ידינו'. ויקבל על עצמו קבלה אמיתית, שתיכף אחר יום הכיפורים ישיב את הגזילה לאשר הוא לו, או יפייס אותו".

בעיני רוחו טובל שרגא קולמוסו בדם לב קרוע ומורתח, וכותב וחותם הוא בפנקסו להשיב את הגזלה אשר גזל עם צאת יום הכיפורים.

"והנה לא לקטרג חלילה כוונתנו בעת הזאת, אלא לעורר לתשובה. זה מספר חדשים אשר זכיתי להימנות בין חברי קהילתנו, ולא פעם אף לא פעמיים התאוננו באוזניי אנשי בית המדרש בצער אשר נלקחו כלי כתיבתם אשר הביאו עימם לשם כתיבת חידושיהם".

"ועל אף שגניבה חלילה אין כאן, שהרי אין גנב השולח ידו בחפצים בעלי ערך פעוט כזה. חוסר תשומת לב לצערו של חברו יש כאן. ואמרו חכמים כי שואל שלא מדעת הריהו גזלן. ועבירות שבין אדם לחבירו, אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו".

סמוך ובטוח היה שרגא כי עיני הכל נעוצות בו. ומכיוון שכך, כבש פניו בקרקע. על אף שביקש לבדוק מי ומי הם הרואים בקלקלתו, ירא היה מהביט אליהם.

סגר הרב את הספר בחבטה קלה, וליבו של כל אחד ואחד אף הוא נחבט קלות. שב ונשקו בחיבת קודש, בעיניים עצומות אשר חיוך אוהב נשקף מתוכן, מעוטר בפניני דמעה, ואף הלבבות שבו ונתפייסו קמעא.

"ואמנם, אנו האמונים עלי תורת החסידות", שב הרב ופקח עיניו, ואף הן ניצתו בשלהבת אש קודש, "יודעים אנו כי אין מידה רעה בהחלט באדם מישראל. כולם כוחות קדושים הם בשורשם, אלא שנתלבשו בדברים מטונפים, כמים זכים וצלולים הנתונים בכוס מזוהמה".

"והנה כאשר ביקר רבי זושא מאניפולי אצל המגיד ממזריטש, שח לו המגיד כי למד שבעה דברים מגנב" והיה הרב סופר ומונה אותם, ושרגא חוכך בכפות מאזני דעתו הכזה הוא אם לאו. "ואף על רבי לוי יצחק מברדיטשוב, סניגורן של ישראל, אמרו שהיה גונב עברותיהן של ישראל ומעביר אשמותיהם בכל שנה ושנה. ואף כי השגה אין לנו בדברים כאלה, העומדים בכבשונו של עולם, מכל מקום לפי ערכנו נמצינו למדים כי פירות מפוארים עשויים לצמוח משורש זה, הדומה כפורה ראש ולענה".

"ומעשה ברבי ישראל בעל שם טוב בכבודו ובעצמו", כעת נעשו אזני הכל קשובות, גם מעשה וגם אודות הבעש"ט עצמו, ולא תהא קלה בעיניך. "ביקש בוקר אחד לאסוף לבית מדרשו את כל הגנבים אשר בעיירה. איש לא ייעדר. צדיק גוזר וחסידים מקיימים. על אף שתמהים הם מעט לפשר הציווי, סבורים הם כי וודאי יורה להם דרך תשובה".

"ומי מאותם גנבים שומע את הבעש"ט קורא לו ואינו יוצא? אף הגרוע שבגרועים בפושעי ישראל נענה ובא, שהרי אף בהיותו פושע ישראל - בשם ישראל יכונה. וכל אחד ואחד מהם מניח כלי מלאכתו בפתח המדרש" וכאן היה הרב שמות פורט כלי מלאכתן. "מה זה 'לום'?" שואל שרגא את עצמו ומשיב: "מסתמא איזה כלי פריצה, רחמנא ליצלך".

"תלמידיו המקורבים בקשו אף הם להצטרף, אך הבעש"ט מסרב היה בכל תוקף ועוז. צבאו איפוא החסידים על הסדקים ועל החלונות, מטים עיניהם, אזנם וליבם לנעשה לפְּנֵי וְלַפְּנִים".

בעל כורחו צפה ועלתה לפני שרגא, כצלם בהיכל, תמונתו עומד ומטה אוזן לדלת ביתו של ד"ר גרוס, בערב יום הכיפורים. ביקש בכל כוחו, בכל כוח כוונתו, לגרש מחשבה זו, אך לא עלתה בידו.

בשעה שנאנח, תוהה היה אם כך תהא תחושתנו בהקרנת הסרט הראשון שיראה אי פעם, הסרט שיוקרן אחר מאה ועשרים שלו, שהרי בעולם הזה מקיים הוא בעצמו וְשָׁרְט לנפש לא תתנו בבשרכם.

"והנה שומעים הם את הבעש"ט מקרה אותם פסוקי תהלים והם אומרים אחריו, כמלמד דרדקי בחדר. שיר המעלו---ת", נתלבש קול הבעש"ט בקול הרב הדורש, מפריע את שרגא ממחשבותיו, "ממעמקי---ם קראתיך ה".

חוזרת אותה קהילה של גנבים על פסוק שמקרה אותם הבעש"ט, ואף שרגא נצטרף עמהם. אכן במעמקים נתונה נפשו, ואינו יודע מאין יבוא עזרו.

"משנתפזרו הגנבים איש למלאכתו אשר המה עושים, הקיפוהו תלמידי הבעש"ט בשאלה: על מה ולמה ביקש לקרוא לאותם אינשי דלא מעלי, ובמה עדיפים הם שהורשו להיכנס אל הקודש בעוד בחירי תלמידיו נותרו מבחוץ. "זו אינה קושיא כלל וכלל", נתחייך הבעש"ט והשיב: "נעולים היו שערי שמיים, וצריך הייתי לגנבים אשר יפרצו אותם".

נצטחקו הכל ונמלא שחוק פיהם, אך פני הרב שבו והרצינו: "על כל אחד ואחד מוטל בעת הזאת לפרוץ שערי שמיים. ואף אם במרומים מבקשים לנעלם, אנו בארץ חפצים להשאירם פתוחים, ולא בשמיים היא, כי אם בפינו ובלבבנו לעשותו".

קידוש לבנה

אחר תפילת ערבית יצאו הכל לקדש הלבנה, עטויים בגדי לבן, כחתן היוצא לקראת כלתו, אשר נכסתה מעיניו קודם קידושיה כמנהג. מרקדים הם כנגדה ואינם יכולים לנגוע בה, וכך לא יוכלו כל אויביהם לנגוע בהם לרעה. ובמוצאי יום הכיפורים אף מאכלים ערבים כנגדם, ואינם יכולים ליגע בהם. שכן מנהגם שמבדילין מקודש לחול ומתענית לסעודה אחר קידוש לבנה.

אך שרגא - רוח אחרת עמו, אף לרוח אחרת מועדות פניו. לא יכול להתאפק מחמת כל מעשי הגניבה הניצבים עליו. סבור היה כי את קידוש הלבנה ישלים במהלך הלילה או בימים שלאחריו. חסרון אשר יוכל להימנות הוא, שכן רק בליל י"ד ערב סוכות, הוא סוף זמן קידוש לבנה (וזכור הוא כיצד בהיותו ילד תהה לפשר ראשי תיבות סזק"ל, המצויים מידי חודש בחודשו בלוח השנה, עד עמד על דעתו ופענחן: סוף זמן קידוש לבנה).

אנשים רבים עד אין מספר עליו לפייס ממוצאי יום כיפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה. אלא שקרוב קרוב קודם, ולפיכך הולך הוא אצל שכנו הקרוב אל ביתו, אל ד"ר מאיר גרוס. חפץ הוא להיקרא מתחיל במצווה, אשר מסייעין אותו ואומרים לו גמור, ואם לא עכשיו - אימתי?

אולם צרכי ביתו קודמין, ולפי שנשים דאגתן קשה, פנה תחילה לביתו להפיס דעתה. נקש הוא בדלת ביתו לאמר פתחי לי ותפתח, תוקף קדושת היום עוד ניכר בפניה. "רוחל, נמתין קמעא עם ההבדלה? שמא חלוש כוחך מחמת התענית?...".

"על שום מה?" השיבתו בשאלה. אף סקרנותן קשה היא. אמרו חכמים כי ברא הקדוש ברוך הוא לחווה מן הצלע ולא מן העין, שלא תהא סקרנית. ואף על פי כן, כביכול לא עלה הדבר בידו. ומעשים שבכל יום מורים כן.

"חפץ אני להסביר משהו לגרוס, השכן". סתם ולא פירש, ופירשה היא: שמא נתעורר לב שכנם בתשובה בהשפעת היום הקדוש. אכן הגיעה השעה לכך, ומוטב מאוחר מאשר כלל וכלל לא. סברה וקיבלה, שהרי שליחות קודש היא.

ידו נוקשת בדלת ביתו של ד"ר מאיר גרוס, תחת השלט המוזהב. נקישותיו מהססות אף חסרות סבלנות כאחת. בימים כתיקונם, נוקש הוא בדלתו אחת בשנה, אז מקיים הוא בו משלוח מנות איש לשכנו ומברכו בפורים שמח (ושמא דווקא ימים אלה כתיקונם הם?...).

קול פסיעות מדודות, סיבוב מפתח אף הסטת בריח וד"ר גרוס נגלה לפניו במלוא קרחתו, המבהקת באור הנברשות המעטרות את סלון ביתו.

"מר, אה... ד"ר גרוס", ביקש שרגא לכבדו ולפנות אליו בנימוס כפי המקובל, אך תוהה הוא לעצמו: "מדוע מכנים אותו הכל דוקטור? והלא פסיכולוג הוא ולא רופא!..." תולה היה בו ד"ר גרוס עיניים שואלות, ומשהבחין בכך שרגא מיהר לגמגם "גמר חתימה טובה", שואל עצמו אם יודע גרוס בטיבה של ברכה זו.

"אפשר להיכנס בבקשה לכמה דקות?" שואל שרגא בקול נמוך, נימה דקה של בכי שזורה בו. עשרות בשנים שוכנים הם זה לצד ומעולם לא עברה רגל שרגא את המפתן. אם מופתע היה ד"ר גרוס, הרי שהיטיב להסתיר זאת, שהרי מוכתר בנימוסין היה.

פסעו שניהם אל הסלון. זוג כורסאות עור חומות, אשר שטיח אדום ושולחן קטן מפרידים ביניהן, נגלו לעיני שרגא. החווה ד"ר גרוס בידו על אחת מהן, מורה לשרגא

לשבת, אחר פנה אל המטבח, הביא קנקן מים צוננים ושתי כוסות והניחן על השולחן לצד חבילת הממחטות, ולבסוף נתיישב אף הוא בכורסא שלמולו.

ישב ד"ר גרוס ושתק, אך שרגא חש כי שתיקה זו מזמינתו לדבר. הפנה מבטו כלפי מטה, נתקלו עיניו בשטיח וצבעו הזכירו אש גיהינום הפתוחה לו מתחתיו. דמעות קטנות חמימות זלגו בדומיה במורד לחייו. "באתי לבקש סליחה", פתח ואמר לבסוף.

נותר ד"ר גרוס בשתיקתו ואינו דוחק בו להמשיך. גולל שרגא בפניו תמציתם של דברים, כיצד שכח הדוקטור באחד הימים את תיקו ההדור בפתח הבית, ושרגא נטל הימנו עט כסוף בעל ערך. דלה העט ממעמקי כיסו והניחו במבוכה על השולחן החוצץ בינותם, נזכר במלמד המשיב עפרונו של יוסל.

ואחר כן, מצא עצמו שרגא שוטח בפניו מהחל ועד כלה, את כל הקורות אותו בימי חייו, אשר מעודו לא סיפר לאיש. עד עצם היום הזה אינו יודע מהו אשר גרם לו לעשות כן. שמא סבור היה, כי מר גרוס, אשר פרק בעצמו עול מלכות שמיים, יבין יותר לליבו. ואם תמצא לומר, הקשבתו השקטה מבלי לדון שֶׁכֵּן אשר לא הגיע למקומו, היא אשר מצאה מסילות לליבו ופתחה שפתיו לפרוט מעשיו.

כפעם בפעם בעת שיחתם החל ד"ר גרוס שואלו שאלות שונות ומשונות, וחש שרגא באותה העת כמבקר אצל רופא המתחקה אחר שרשי מחלתו. ככלותו לדבר דבריו עד תום, הביט בו ד"ר גרוס בסבר פנים של יודע דבר ושח באוזניו, כי לוקה הוא במחלה. מקמט שרגא מצחו בחוסר הבנה. "מחלה?"

מהנהן ד"ר גרוס בראשו ומיטיב לבאר, כי סובל הוא שרגא ממחלה אשר "גִּנְבַּת" שמה, "קִלְפִּטוּמְנִיה" בְּלַע"ז. הלוקה בה נוטל חפציהם של אחרים אף כשאינו צריך להם, ואינו יכול בשום פנים לעצור בעד עצמו מלעשות כן.

"מעולם לא שמעתי על מחלה כזו" מפטיר שרגא בשפה רפה, חוכך בדעתו אם בשורות איוב הן, או שמא בשורות טובות הן. ומכל מקום, ניכרים דברי אמת.

"מחלה זו נזכרת היא ב-DSM", המשיך ד"ר גרוס. משראה כי בן שיחו אינו יודע במה דברים אמורים (ועל אף שניסה שרגא כדרכו לדרוש משמעותם, לא עלה הדבר בידו), הוסיף ופירש: "ה-DSM ספר עב כרס הינו, ובו גדרי מחלות הנפש ורפואותיהן. מסייע הוא ביד רופאי הנפשות, שהרי ידיעת המחלה חצי רפואה". (ומשהזכיר ד"ר גרוס כי יש המכנים שם "תנ"ך של פסיכאטרים" לאותו DSM, העווה שרגא את פניו).

למען לא ייבוש שרגא הוסיף ד"ר גרוס: "כשם שמחלות בגופו של אדם, כך בנפשו של אדם. דרכו של עולם אדם הלוקה בגופו פונה הוא לרופא, ואילו היה בוש ונמנע מכך, אינו אלא שוטה. כן הלוקה בנפשו יילך אצל רופאי הנפשות ויורוהו דרך רפואה".

מתפעל הוא שרגא כיצד כל דבריו של ד"ר גרוס אמת וצדק, והלא זכה לכוון לדברי הרמב"ם, אשר רופא גדול היה, ב"שמונה פרקים" שלו.

אך שב והוקשה לו: הלא הרמב"ם גופו כתב בידו החזקה, כי רשות נתונה לכל אדם להטות עצמו לדרך טובה או רעה, ואין הבורא יתברך גוזר אם יהא צדיק או רשע. ודבר זה עמוד התורה והמצווה הוא.

אחר שעה קלה נתיישב בדבר. במה דברים אמורים? שאינו גוזר שיהא צדיק או רשע. אך גיבור וחלש, בריא וחולה, גוזר גם גוזר. והלא מעשים שבכל יום מורים כן.

דומה כי בדורותינו אלה, רבים הם הלוקים בנפשם, מהרהר שרגא, תהא איפה צרתי צרת רבים, אשר חצי נחמה היא. משסבר וקיבל, נפנה שעה קלה לשעשועי לשון הקודש החביבין עליו.

מחלה זו עצמה גונבת היא, פולשת לתחומי נפשו ועושה בהם כבתוך שלה. והרי הגונב מגנב פטור. ובכלל זה: הגונב מגנב, מתוך שיגעון גניבה המתלבש בו, אף הוא - פטור הוא. נשתעשע שרגא בווארט חסידי שנתחבר בדעתו באותה העת ורווה הימנו נחת.

"קלפטומניה", נתגלגלה מילה חדשה זו על לשונו, והיה מגלגל בה והולך. ועל מה ולמה נקרא שמה קלפטומניה? על שום שקלף מעניין טומן י-ה, ריבון העולמים, במשחק חייו. קלף אשר משנה מכל וכל את כללי המשחק. כמדומה שהילדים קורין אותו ג'וקר.

נזכר כי החמיץ קידוש לבנה בבית הכנסת, וניחם עצמו שבבחינת קידוש לבנה הם כל הקורות אותו במוצאי יום כיפורים זה. כל ימי חייו מתהלך הוא בחסרונו, כאותה לבנה שאין לה מעצמה כלום ולו שמץ אור. סבור היה כי טומאה שבו גרמה לכך, אך עתה שב חסרונו ונתקדש, שהרי יד ה' בדבר. מאת ה' הייתה זאת, כי הייתה סיבה מעם ה'.

הבדלה

אחר קידוש הלבנה, נפנו הכל מבית הכנסת לביתם, להבדיל על הכוס ועל נר שֶשֶׁבֶת ולהשביע נפש רעבה במיני מטעמים, ואף הרב בכללם. מה נהדר היה מראהו בצאתו מן הקודש, וסעודה דשנה של מוצאי יום הכיפורים ערכה לפניו רעייתו כמנהג.

הבדיל על הכוס וטעם דבר מה. נזכר הוא בשרגא. דומה כי לא חש בטוב בשעת התענית, אף נעדר מקידוש לבנה, ולא בא לברכו ב"שלום עליכם" כמנהג. אותו שעה החל ליבו נוקפו. והלא מעשה באחד הצדיקים, כמדומה שהיה זה רבי ישראל מרוז'ין, אשר מתהלך היה בקרב המתפללים בעת תפילות היום הקדוש, ולא ידעו תלמידיו פשר הדבר. שנה אחת היה מהלך כמנהגו, הכיר באדם אחד שאחזו בולמוס, מיהר ותחב עוגה לפיו ומיד אורו עיני האיש ונצטללה דעתו ממוות לחיים.

ועל מי נטש הוא צאן מרעיתו? ושרגא הלא אף משלם משכורתו ובעין יפה... גמר בליבו לסור לבית קליין, לבקר את החולה ולדרוש בשלומו. נטל רשות מרעייתו, לבש בגדו העליון של חול ופנה לדרכו. פטיש הולם בקרשי סוכה מלווה את צעדיו. מה טובו אוהליך יעקב שיוצאים בהם ממצווה למצווה.

פתחה נוות ביתו של שרגא, ומשראתה הרב בכבודו בפתח ביתם, נתלו בפניה אותות יראת רוממות אף סימני שאלה. "היכן שרגא?" שאל הרב גְרוֹךְ, ודומה בעיניה שאף בשמץ דאגה, "השלום לו?". "שלום לו, שלום", השיבתהו רעייתו, "הלך אצל השכן להשיב ליבו על אביו שבשמיים".

נקש הרב בדלת השכן, מבחין בשמו ואומנותו החקוקים על גביה. הזמינו ד"ר גרוס להיכנס פנימה, ושרגא אשר רוח תשובה נחה עליו, מגולל היה בפני הרב את עיקרי שיחתם. חשש מעט כי יקפיד עליו הרב, ובייחוד אחרי דרשה שדרש, אך הלה האיר לו פנים ואף לחץ ידו בחמימות.

"צודק ד"ר גרוס, ר' שרגא", הנהן הרב בראשו לאות חיזוק, ומשניגרו הדמעות על פני שרגא קבע בפסקנות: "לא רשע הינך חלילה, אלא חולה. אדם טוב אשר חולה במחלה, והלא כולנו יודעים את טוב ליבך ונועם הליכותיך. אינך זקוק כעת לְרֵבָה שיורה לך דרך תשובה, אלא לרופא כד"ר גרוס אשר ידריךך בדרך טיפול".

משנוכח בספקנות אשר עלתה בעיניו הוסיף: "בדורות עברו, אין הכל מכירין במחלות אשר בנפש, ובייחוד שלומי אמוני ישראל, אשר חוששים מחדש האסור מן התורה. אולם בדורותינו אנו אף גדולים שבישראל סומכים ידיהם על כך".

נקישה עדינה נשמעה בפתח הבית וקטעה דבריו. ניכר בה כי נקישת אשה. פתח ד"ר גרוס את הדלת בשלישית. רעייתו של שרגא היא. שפתיה לא מללו, אך ניכר בעיניה אשר חפצה היא כי ישוב בעלה לביתו, לסעודה שאחר הצום.

"לך שרגא", מפציר בו הרב, "לך אכול בשמחה לחמך. כבר עברה עליך כוס יגון ואנחה, ומצית אותה עד תומה. מעתה ראויה לך כוס ישועות, כוס ששון וכוס שמחה. כי כבר רצה האלוקים את מעשיך - אף אלו שלא רציתם אתה, רצה האלוקים וגזר כי יעברו עליך".

ניצב שרגא לצד שולחנו, אוחז ברטט בימינו כוס של הבדלה, ורעייתו אוחזת נר שְׁשֵׁבֶת. מבדיל הוא בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה ובין מחלה לחטא.

ענתה רעייתו ואמרה "אמן", ואור חדש הבליח מתוך החשיכה.

בשולי היצירה

שחרית של ערב יום הכיפורים

עמוד 1 רינה ותפילה - "לְשִׁמְעַ אֶל הָרִנָּה וְאֶל הַתְּפִלָּה" (מלכים א ה, כח). פסוק זה משמש כפזמון לפיוט "בְּמוֹצָאֵי מְנוּחָה" - הפיוט המרכזי בלילה הראשון לאמירת הסליחות כמנהג האשכנזים. הסיפור עוסק בימים הנוראים והפסוק משתבץ באווירה זו. רינה מתפרשת כאן כשירת הודיה, ותפילה כתחינה ובקשה. **גילה ורעדה** - "עֲבְדוּ אֶת ה' בְּיִרְאָה וּגְיִלוּ בְּרַעְדָּה" (תהלים ב, יא). "במקום גילה שם תהא רעדה" (תלמוד בבלי ברכות ל, ב). כלומר, יש לשלב בעבודת ה' את שני היסודות הנפשיים הללו, על אף שהם נראים כסותרים זה לזה. **משמשים בערבוביא** - ביטוי המתייחס ליסודות הופכיים המעורבים זה בזה (בעקבות דברי רש"י (בראשית א, ד) על האור והחושך המשמשים בערבוביא בתחילת הבריאה). כאן הוא מתייחס לרינה ולתפילה, לגילה ולרעדה ולסגנונות השונים של באי בית המדרש. **צורבים מרותחי אורייתא** - "צורב" הינו תלמיד חכם צעיר המכונה בארמית "צורבא מרבנן". בגמרא נאמר שכאשר הוא מתלהט, הרי זה מחמת התורה שהוא לומד "האי צורבא מרבנן דרתח, אורייתא הוא דקא מרתחא ליה" (תענית ד, א). וייתכן שהכינוי "צורב" הוא מלשון צריבה-רתיחה). צורת לימוד כזו הינה אופיינית ללימוד הגמרא בקהילות אשכנז (לעומת צורת לימוד חכמת הקבלה, שהינה עדינה יותר ולכן מוצגת כאן בהמשך כהמתקת סוד). **הוויית אביי ורבא** - כך מכונים הדיונים בתלמוד הבבלי, משום שהאמוראים אביי ורבא שותפים בהם לעיתים תכופות. **בני בינה** - הביטוי לקוח מתוך פיוט "מעוז צור" והוא מבוסס על פסוק בדברי

הימים (א יב, לג): "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל". בעקבות משיח השקר שבתי צבי (1626-1676), גזרו רבנים מחכמי אשכנז שלא לעסוק בחכמת הקבלה לפני גיל ארבעים (שפתי כהן על שולחן ערוך יורה דעה רמו, ו), על גיל זה נאמר בפרקי אבות (ה, כא): "בן ארבעים לבניה". בהשראת עובדות אלה, הכוונה כאן היא לאנשים העוסקים בחכמת הקבלה. **אשר המתיקו סוד- "אשר יחדו נמתיק סוד"** (תהלים נה, טו). **מעשה בראשית- סודות בריאת העולם. ומעשה מרכבה- סודות הנהגת העולם לאחר בריאתו. אנשים של צורה- כינוי בתלמוד הבבלי לתלמידי חכמים (מועד קטן ט, א). אנשים של חומר- פראפרזה לביטוי הקודם, בהשראת המושגים הפילוסופיים "חומר וצורה" בספרות ימי הביניים. הכוונה כאן היא לביטוי מנוגד ל"אנשים של צורה", כלומר, לאנשים שמרכז עיסוקם הוא החומר ולא ה"צורה". **חסידים ואנשי מעשה- משנה מסכת סוכה ה, ד. במקור, "אנשי מעשה" הם בעלי מעשים טובים. אך כאן הכוונה היא ליצור צמד של אנשי רוח ואנשי מעשה. בעלי בתים- כינוי מקובל בקהילות אשכנז לאנשים העוסקים במלאכה לפרנסתם, ואינם קובעים את מושבם בבית המדרש. מצאו בו את שאהבה נפשם- "מצאתי את שאהבה נפשי" (שיר השירים ג, ד). במהירות מלומדה- "ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמד" (ישעיה כט, ג). פסוק בו קובל הנביא על כך שמעשים בעלי משמעות רוחנית עמוקה נעשים מתוך הרגל ובלא לב. תפילה- התפילין שלהם (בעקבות לשון חכמים). ישראל קדושים- תלמוד בבלי מסכת שבת פו, א ועוד. מנהג אבותיהם בידיהם- תלמוד בבלי מסכת תענית כח, ב ועוד. עשרים וארבע שנים- תלמוד בבלי מסכת נדרים נ, א. כפי שצוין שם, כשחזר לביתו היה זה עם עשרים וארבעה אלף תלמידים, כנגד אותן שנים. נוהג היה- תלמוד בבלי מסכת פסחים קט, א. בירכתי אותו משפן-מט- מבוסס על שילוב שני ביטויים. בספר יחזקאל (יא, טז) נזכר הביטוי "מקדש מעט". ודרשו חכמים כי "אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות (תלמוד בבלי מסכת מגילה כט, א). חלקו האחורי של המשכן מכונה "ירכתי המשפן" (שמות כו, כב ועוד). הביטוי "בירכתי אותו משפן- מעט", שכוונתו לחלקו האחורי של בית המדרש, משלב בין שני הביטויים שהוזכרו (בהסתמך על דברי חכמים שהמשכן נקרא מקדש וכן להיפך (תלמוד בבלי שבעות טז, א)). שרגא קליין- תרגומו המילולי של השם הוא: "נר (ארמית) קטן (אידיש)". וכפי שיוסבר בהמשך יש לכך משמעות. מסכת "יומא"- מסכת העוסקת ביום הכיפורים (התרגום המילולי של השם הוא "היום" (ארמית). ומשמעותו העניינית היא היום המיוחד, החל אחת בשנה). ענייני דיומא- ענייני היום (ארמית). העניינים האקטואליים באותו זמן (לשון נופל על לשון ביחס לשם המסכת). פרק "יום הכיפורים"- הפרק השמיני והאחרון במסכת, העוסק בדיני צום יום הכיפורים הנוגעים לכלל העם (שבעת הפרקים הראשונים עוסקים בסדר העבודה של הכהן הגדול במקדש). סמוכים על שולחנו- אשר באחריותו לפרנסם. היושבים בבית ה' כל ימיהם- "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי" (תהלים כז, ד). כותל המזרח- באירופה היה זה הכותל הפונה לכיוון ארץ ישראל, בו קבוע ארון הקודש. בארץ ישראל הכיוון הפונה לירושלים משתנה ממקום למקום, אך הביטוי "מזרח" נותר כמתייחס לכותל שבו קבוע ארון הקודש (ולכן בגוף הטקסט הוא במירכאות). מקום ההולכים לפני המחנה- בכותל ה"מזרח" יושבים מנהיגי הציבור. במסעות בני ישראל במדבר, שבט יהודה המנהיג היה יוצא תחילה למסע ומקום חנייתו היה במזרח (במדבר ב, ג-ט). אנה למושב לו- תהלים קלב, ג. פתח האוהל- פתח המשכן מכונה "פתח אוהל מועד" (שמות כט, ד ועוד). וכאמור, בית כנסת הינו "משכן-מעט". כמאסף לכל צבאות המתפללים- בעקבות הנאמר אודות שבט דן, אשר חנה במערב (בצד המנוגד ל"מזרח") והיה יוצא אחרון לכל מסע ו"מאסף לכל המחנות לצבאתם" (במדבר י, כה). חיוך של קבע- המשמעות הפשוטה היא כמובן חיוך קבוע. אך "קבע"****

פירושו גם גזל - "הִקְבַּע [=האם יגזול] אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קִבְעִים [=גוזלים] אֹתִי? וְאַמְרָתֶם: בְּמָה קִבְעֶנּוּךְ [=גזלנו ממך? והתשובה: את] הַמַּעֲשֶׂה וְהַתְרוּמָה [שהם שייכים לי ואינכם נותנים אותם]" (מלאכי ג,ח). בכך ישנו רמז קלוש להמשך הסיפור. **חֲדָשִׁים גַּם יִשְׁנִים**- שיר השירים ז,יד. **ככהנים אשר זריזים הם**- תלמוד בבלי מסכת שבת כ,א ובמקומות רבים נוספים. הכוונה היא לכך שהכהנים מקפידים לקיים את מצוות הכהונה המוטלות עליהם בצורה מיטבית. **נטל ידיו מן הכיור**- במשכן ובמקדש היה הכיור מיכל מים בעל ברזים, ממנו היו הכהנים רוחצים ידיהם ורגליהם (שמות ל,יט). מכאן בהשאלה הביטוי "נטל ידיו מן הכיור" על אף שבלשון ימינו הכיור הינו כלי ניקוז. **המקדש ידיו לעבודה**- כך נקראת פעולת רחיצת הידיים והרגליים מן הכיור. כהן שלא הקדים רחיצה זו לעבודתו, עבודתו פסולה (תלמוד בבלי מסכת זבחים יז,ב). **ותיקין**- אנשים המדקדקים במצוות (תלמוד בבלי מסכת ברכות כו,א). **קודם עלות השחר**- "עלות השחר" הוא הזמן בו מתחיל להאיר האור, עוד בטרם נגלה גוף השמש. הנוהגים על פי הקבלה מקפידים לעשות את הכפרות אחרי סליחות וקודם עלות השחר על פי דברי האר"י ב"שער הכוונות". **וְכִפֹּר בַּעֲדוֹ וּבַעֲד בֵּיתוֹ**- ויקרא טז,ו. פסוק זה עוסק בכפרת הכהן הגדול על עצמו ועל משפחתו במסגרת עבודת יום הכיפורים. **זו אשתו**- "ביתו זו אשתו" (משנה יומא א,א). כלומר, כוונת הביטוי "ביתו" בפסוק המוזכר קודם היא לאשתו של הכהן הגדול. **האיר פני המזרח**- משנה יומא ג,א. **מקום תפילתו... אלוקי אברהם בעזרו (עמ' 2)**- "כל הקובע מקום לתפילתו אלוהי אברהם בעזרו" (תלמוד בבלי ברכות ו,ב).

עמוד 2 תמיד של שחר- בכל יום מוקרבים בבית המקדש שני קרבנות "תמיד", קרבנות קבועים, הראשון שבהם מוקרב בבוקר, בשחר, והשני בין הערביים (במדבר כח,ד). משחרב בית המקדש, ממקמת תפילת שחרית את מקום התמיד של שחר. **תפילות כנגד תמידין תקנום**- התפילות נקבעו בהתאמה לקרבנות התמיד שנתבטלו (תלמוד בבלי ברכות כו,ב). **לִפְנֵי וְלַפְנֵים**- כינוי לקודש הקודשים (תלמוד בבלי ברכות ז,א). **קודש הקודשים**- האזור המקודש ביותר בבית המקדש, אליו נכנס הכהן הגדול "אַחַת בַּשָּׁנָה" (ויקרא טז,יד), ביום הכיפורים. **הסוגיא**- הדיון התלמודי. **ככהן גדול בעבודתו**- הכוונה היא לעבודה המתבצעת בידי הכהן הגדול ביום הכיפורים. **באותיות הקדושות**- כינוי לדברי תורה. תורה החסידות פיתחה מושג זה של קדושת האותיות. **רְצוּא וְשׁוֹב**- יחזקאל א,יד. בדרך כלל מושאל הביטוי לציון תנועה רוחנית של התעלות ונסיגה. **בְּנִגּוֹן וּבְנִימָה**- מתוך "יום זה לְיִשְׂרָאֵל" פיוט לשבת שמחברו אינו ידוע. **כל התורה שמותיו של הקדוש ברוך הוא**- רמב"ן בהקדמת פירושו לתורה. **מזכיר את השם בסילודין**- פראפרזה על הקטע "טֵהָר רַבִּי שְׁמַעְיָאל עֲצָמוּ וְהִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם בְּסִלּוּדִין" (=ביראה). מתוך פיוט "אֵלֶּה אֲזַכָּרָה" העוסק ב"עשרת הרוגי מלכות" (עשרה חכמים שנהרגו בידי מלכות רומא ורבי ישמעאל היה אחד מהם). פיוט זה נאמר בקהילות אשכנז במהלך חזרת שליח הציבור בתפילת מוסף של יום הכיפורים. **בקדושה ובטהרה**- "היו שומעים את השם הנכבד והנורא מִפֶּרֶשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בְּקִדְשָׁהּ וּבְטָהָרָה". מתוך פיוט הקדום "אַתָּה כּוֹנֵנֵת" (מחברו אינו ידוע) המתאר בפירוט רב את "סדר העבודה" של הכהן הגדול ביום הכיפורים, ונאמר בקהילות ישראל במסגרת תפילת מוסף. **הדור פנים**- מלבד המשמעות הפשוטה, "הדרת פנים - זִקֵּן" (תלמוד בבלי שבת קנב,א). **זקנו יורד על פי מידותיו**- "זִקֵּן אֶהְרֵן שְׁיָרַד עַל פִּי מִדּוֹתָיו" (=בגדיו. תהלים קלג,ב). **ואינו הולך ארבע אמות בלא נטילת ידיים**- מנהג חסידות שנתקבל בעקבות דברי האר"י, שלא ללכת בבוקר מרחק של ארבע אמות (כשני מטרים) מבלי ליטול ידיים. המקפידים על כך משאירים מבעוד יום נטלה מלאה מים וקערה בסמוך למיטתם. בני

עלייה- אנשים מורמים מעם (תלמוד בבלי סוכה מה,ב). **אם לא בריתי יומם וְלילה חקות שמים וְאָרץ לא שְׁמַתִּי**- ירמיהו לג,כה. חכמים דרשו בעקבות פסוק זה "שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ" (תלמוד בבלי נדרים לב,א). בעקבות כך, במהלך הדורות, עוררו רבים על כך שבזמנים בהם אנשים טרודים ביותר, ישנה חשיבות גדולה ללימוד התורה בכדי שימשיך העולם להתקיים, והלומד באותה העת נוטל שכר כנגד כולם. **חובש את אחד הספסלים**- יושב על גבי הספסל ולומד. **זְקֵנוּ מְגִדְל וְקוֹלוּ נְעִים**- מתוך תפילת "הַנְּי הַעֲנֵי מִמֶּעַשׂ", אשר אומר שליח הציבור בתפילות מוסף של הימים הנוראים, ובה הוא מבקש שתתקבל תפילתו כתפילת שליח ציבור העומד בדרישות (תלמוד בבלי, תענית טז,א). **סידור עב כרס**- הכוונה כאן היא לסידור "אוצר התפילות", סידור שסביבו מודפסים במקביל מספר פירושים על התפילות (בדומה ל"מקראות גדולות" על התורה). **וְסָבִיב לְמִשְׁכָּן יַחְנוּ-במדבר א,ג. וְזֶה אִמְרָ בְכֹה- מלכים א כב,ב.** והכוונה כאן היא שכל אחד מן המפרשים אומר את דעתו בפירוש התפילה אף אם שונה היא משל חבירו. **צריך אדם להסדיר תפילתו**- "אמר רבי אלעזר, לעולם יסדיר אדם תפילתו ואחר כך יתפלל. אמר רבי אבא, מסתברא מילתיה דרבי אלעזר (=מסתברים דבריו של רבי אלעזר) בברכות של ראש השנה ושל יום הכיפורים (תלמוד בבלי, ראש השנה לה,א). **בוידוי פה**- "על חטא שחטאנו לַפְּנֵיךָ בְּיָדֵי פֶה" (מתוך סדר הוידוי). הכוונה היא לוידוי הנאמר בפה בלבד, ולא בכוונת הלב. **שיהיו אמרי פיו והגיון לבו גם יחד, לרצון לפני אדון כל**- מבוסס על שילוב בין שני ציטוטים: "יהיו לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהִגְיוֹן לְבָבִי לַפְּנֵיךָ ה' צוּרֵי וְגֹאֲלֵי" (תהלים יט,טו). "ויהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל" (הקפות לשמחת תורה). **תחת שמאלו... ואצבעות ימינו חובקות**- "שְׁמָאלוּ תַּחַת לְרַאשֵׁי וְיָמֵינוּ תַּחַת בְּרַחְמֵיךָ" (שיר השירים ב,ו). **התכלת דומה לרקיע ולכסא הכבוד**- תלמוד בבלי סוטה יז,א. **מגביר ימין על שמאל**- על פי תורת הקבלה, נחשב צד ימין הצד הרוחני יותר, וצד שמאל הצד הארצי יותר, ועבודת האדם היא להגביר צד ימין על צד שמאל. וכאן "מגביר" האברך את העט שבימינו על הדפים שבשמאלו. **עבודה שבלב זו תפילה**- וְלַעֲבֹדוֹ בְּכָל לְבָבְכֶם (דברים יא,ג). "איזו היא עבודה שהיא בלב? הוי אומר: זו תפלה" (תלמוד בבלי, תענית ב,א). **שכן דרכם של בני אדם**- קטע מתוך נוסח תפילה עתיקה שנהגו בעבר לאמרה בכניסה לשירותים, שעניינה בקשה מן המלאכים המלווים את האדם להמתין לו עד אשר יתפנה כדרך בני אדם. "הַתְּפַדְדוּ מִכַּבְּדִים קְדוּשִׁים, מְשַׁרְתֵי עֲלִיוֹן, תָּנוּ כְּבוֹד לְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁמְרוּנֵי שְׁמְרוּנֵי, עֲזָרוּנֵי עֲזָרוּנֵי, סְמְכוּנֵי סְמְכוּנֵי, הַמְתִּינוּ לִי הַמְתִּינוּ לִי, עַד שְׁאֲפָנֶס וְאֶצֵּא, שְׁפֹן דָּרְכָן שֶׁל בְּנֵי אָדָם" (תלמוד בבלי ברכות ס,ב). "ועכשיו לא נהגו לאומר" (שולחן ערוך, אורח חיים ג,א). "כי אין אנו מוחזקין ליראי שמים שמלאכים מלווין אותנו, שנבקשם שימתינו עלינו עד שנצא (משנה ברורה ג,א). **ירא שמיים בסתר כבגלוי**- "לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרָא שְׁמַיִם בְּסִתְרָא כְּבִגְלוּי" (קטע מתוך מדרש "תנא דבי אליהו" (פרק כא), הנאמר בכל יום בחלק ה"קרבנות" של תפילת שחרית). **"בל תשקצו"**- מן הפסוק "אֵל תִּשְׁקָצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם" (ויקרא יא,מג) דרשו חכמים (תלמוד בבלי מכות טז,ב) כי אסור לאדם "להשהות נקביו" כלומר להתעכב מללכת לשירותים. **דברי תורה ערבים עליו**- שיר השירים רבה ד,יא. **קשה עליו פרידתם**- רש"י במדבר כט,לו. **לא המדרש עקר אלא המעשה**- משנה אבות א,יז. ויש כאן מתיחת ביקורת סמויה על למדנים אשר מתוך תענוגם בלימוד מתעכבים מללכת לשירותים בעת הצורך. **נפנה.. תרתי משמע**- מלשון פנייה ומלשון להתפנות.

עמוד 3 אך יצא יצא- בראשית כז,ל. **החלל הפנוי**- מושג מתורת האר"י, לפיה בראשית הבריאה סילק האינסוף את אורו לצדדים והותיר "חלל פנוי" שבו נברא העולם. **גברא רבה**- אדם גדול

(בשפה הארמית. ביטוי מצוי בתלמוד הבבלי). הבימה- עליה קוראים בספר התורה. מסוף העולם ועד סופו- פרקי דרבי אליעזר פרק לד. והכוונה לכך שזועקת היא זעקה קולנית אשר נשמעת כביכול בעולם כולו. שני חמישי ושבת- הימים הקבועים לקריאת התורה. שני אריות- קישוט מקובל בבתי כנסת רבים. בינותם- ביניהם (בראשית מב, כג). שני עדים- המספר המינימלי של עדים שיש לעדותם תוקף משפטי הלכתי (דברים יט, טו). עד לב השמים- "נההר (=הר סיני בעת מתן תורה) בער באש עד לב השמים" (דברים ד, יא). והיו הדברים האלה- והיו הדברים האלה- דברים ו, ו (מתוך קריאת שמע). בת קול היוצאת בכל יום מהר חורב- "אמר רבי יהושע בן לוי, בכל יום יום בית קול יוצאת מהר חורב ומקצת ואומרת אוי להם לבירות מעלבונה של תורה" (אבות ו, ב). "שהיא עלובה על שאין לה [אנשים ה]עוסקין [בה כראוי]" (פירוש רבי עובדיה מברסנוורא). ואין איש שם על לב- ישעיהו נז, א. את השלחן ואת כל פליו- שמות ל, כז. "על חטא שחטאנו לפנך בריצת רגלים להרע"- מתוך סדר הוידוי. ויפן פה וכה ויפן פי אין איש- שמות ב, יב. פמוצא שלל רב- תהלים קיט, קסב. פמראה הפק- יחזקאל א, יד. ולא נודע פי באו אל קרפנה- בראשית מא, כא. שוב למקמו- בראשית יח, לג. פסיעותיו הגסות עוד מהדהדות במקדש-מעט- "הזהיר הקדוש ברוך הוא את הכהנים שלא יפסעו פסיעות גסות במקדש" (מדרש תנחומא פרשת משפטים ו). תלמיד חכם אשר צנוע הוא ואינו משמיע קול- תלמוד בבלי עבודה זרה כב, ב. וברשי שם. בכלי ולסירוגין- מנהג חסידות הוא להקפיד על נטילה בכלי (ולא ישירות מן הברז), ושלוש פעמים לסירוגין על כל יד (ולא ברצף) ביציאה מן השירותים. כמונה מעות- כאדם הסופר מטבעות המחשיב כל מטבע, כך על האדם להחשיב כל מילה בברכה (משנה ברורה נא, קכ). עוד שרגא מתיישב וזה בא- "עד זה מדבר וזה בא" (איוב א, יח). ואיננו כי לקח אותו שרגא- "ואיננו כי לקח אתו אלקים" (בראשית ה, כד). פזית- השיעור המינימלי של איסור חמץ (משנה ביצה א, א). בתי כנסיות ובתי מדרשות של ישראל שאין עכרם מצויים בו- בהם אין המאבד מתיישב מחפציו כי סמוך ובטוח הוא כי ישיבו לו אותם (תלמוד בבלי, בבא מציעא כד, א). לא שאלו.. לאמר מה תבקש- "וישאלהו האיש לאמר מה תבקש" (בראשית לז, טו). פעמים שאתה מתעלם- "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיק" (דברים כב, א). ומכך שנאמר "והתעלמת" בלשון ציווי, דרשו חכמים, כי "פעמים שאתה מתעלם" (ספרי דברים רכב; בבא מציעא ל, א), כלומר, ישנם מצבים שבהם ראוי להתעלם מהשבת האבידה (כגון זקן שאין השבת האבידה לפי כבודו).

עמוד 4 מחזה ש-די יחזה- במדבר כג, טז. כי קרן עור פני שרגא- "פי קרן עור פני משה" (שמות לד, לה). דברים... שמחים כנתינתם מסיני- שיר השירים רבה א, י. כלומר, ישנה עוצמה רוחנית בדברי התורה הנאמרים כבשעת נתינת התורה בהר סיני (כמובן, מדובר בלשון גוזמה). הבריות לא דברו- שמות רבה כט, ט. בעל בעמיו- ויקרא כא, ד. כינוי לאדם נכבד שבמקורו מתייחס לכהן. מוסף על הראשונים- שמות רבה ל, ג. משמרת למשמרתו- תלמוד בבלי מועד קטן ה, א. בכל רמ"ח ושס"ה שלו- על פי המסורת, יש באדם רמ"ח (248) איברים ושס"ה (365) גידים (משנה אהלות א, ח). לא הפישן למד- אבות ב, ה. שאינו יודע לשאול- מתוך ארבעת הבנים בהגדה של פסח. לא שמע זולתי קול דברים- "וידבר ה' אליכם [במתן תורה] מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול" (דברים ד, יב). מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות פן- אסתר ז, ה. ברי עדיף- "ברי ושמא, ברי עדיף" (תלמוד בבלי בבא קמא קיא, א). כלומר, טענה ודאית וברורה עדיפה על פני טענה מסופקת. זקנו אינו תואם את מידותיו- מידות נפשו שאינן הגונות. "נטילת ידיים"-

גניבה. בלא הפסק רב אחר "נטילת ידיים" שלו- על פי ההלכה, ראוי שלא להפסיק בין נטילת ידיים לאכילת הסעודה (תלמוד בבלי ברכות מב,א). וכאן כמובן ההקשר אירוני. שכל האוכל בערב יום הכיפורים, מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי- תלמוד בבלי ברכות ח,ב. "תשיעי" הוא ערב יום הכיפורים, ו"עשירי" הוא יום הכיפורים עצמו. הכוונה היא לשבח את מעלת האכילה בערב יום הכיפורים. וכך הנה מונה: אַחַת וְאַחַת, אַחַת וְשֵׁשִׁים, אַחַת וְשָׁלֹשׁ- מתוך "סדר העבודה" בתפילת מוסף של יום הכיפורים. הציטוט מתייחס להזאת דם הקרבן באצבע הכהן הגדול "אַחַת לְמַעַלָּה וְשֵׁבַע לְמַטָּה" (ומכאן המניין בצורה כפולה זו עד "אַחַת וְשֵׁבַע"). כאן כמובן הכוונה היא לקיפוף במדרגות. סיטרא דשמאלא- צד שמאל (בארמית). על פי תורת הקבלה מסמל צד זה לעיתים את צד הטומאה.

עמוד 5 מאיר גרוס- תרגומו המילולי של השם "מאיר [אור] גדול" (באידיש). יוזכר כי תרגומו המילולי של "שרגא קליין" הוא נר קטן. עגל הזהב- על פי תורת הקבלה, מקושר הזהב לצד שמאל. כמו כן, יש כאן ציניות כלפי אנשים ה"עובדים" את הפסיכולוגים בתשלומים שהם משלמים להם במיטב כספם, כישראל שהקריבו את זהבם לעגל. שְׁבַח וּדְחַפְתּוּ לְאַחֲרֵי- "וְדַחֲפוּ לְאַחֲרָיו וְהוּא מִתְגַּלְגֵּל וְיִרְדַּד, וְלֹא הָיָה מְגִיעַ לְחֻצֵי הָהָר, עַד שֶׁנֶּעֱשְׂהָ אֲבָרִים אֲבָרִים" (משנה יומא ו,ו). נאמר על השעיר לעזאזל, אשר שמושלך במדרון תלול כחלק מעבודת הקרבנות של יום הכיפורים. פֶּל זָמַן וְעַתָּה- קהלת ג,א. לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן- תהלים קכא,ד. אדם וחווה בשעת החטא- בראשית פרק ד. נכזבה תוחלתו- איוב מא,א. וַיְבוֹא אֶל בֵּיתוֹ- וַיֵּבֵא אֶל בֵּיתוֹ- שמות ז,כג. בסיטרא דקדושה- צד הקדושה. על פי תורת הקבלה הינו מסומל לעיתים בצד ימין. עֵץ הַחַיִּים- בראשית ב,ט. "עֵץ חַיִּים הִיא [התורה] לְמַחְזִיקִים בָּהּ" (משלי ג,יח). ציצית בבגדו ומזוזה בפתחו ומובטח לו שלא יחטא- תלמוד בבלי מנחות מג,ב. דור רביעי לו שָׁבוּ הֵנָּה- בראשית טו,טז. ההבטחה על נתינת ארץ כנען לאברהם, נתקיימה רק בצאצאיו. לעולם יאמר אדם אימתי יגיעו מעשי למעשי אבותי, אברהם יצחק ויעקב- תנא דבי אליהו רבה פרק כה. גדול עוונה מנשוא- בראשית ד,יג. מְדַקְרוֹת חֶרֶב- משלי יב,יח. איברים איברים- "וְלֹא הָיָה מְגִיעַ לְחֻצֵי הָהָר, עַד שֶׁנֶּעֱשְׂהָ אֲבָרִים אֲבָרִים" (משנה יומא ו,ו). נאמר על השעיר לעזאזל שמושלך במדרון תלול כחלק מעבודת הקרבנות של יום הכיפורים. כָּרְחַל לְפָנָי גִּזְזִיָּה נֶאֱלָמָה- ישעיהו נג,ז. ככבשה השותקת בעת גזיזתה. אֶשֶׁת חֵיל... מְמַרְחֵק תְּבִיא לְחֻמָּה- משלי לא,י. הסעודה המפסקת- הסעודה הנאכלת לפני הצום. מעשה בחייט- בראשית רבה יא,ד. זה מתן שכרו בעולם הזה ולעולם הבא איני יודע כמה- תלמוד בבלי מנחות מד,א.

עמוד 6 פת שחרית- ארוחת בוקר. הַיּוֹם קָצֵר וְהַמְּלָאכָה מְרַבָּה- משנה אבות ב,טו. עד סוף פרקה של יד- בימים רגילים נוטלים ידיים עד סוף הפרק המחבר את כף היד לזרוע. שכן למחר מותרין ליטול רק עד פרקי אצבעותיהם- ביום הכיפורים, עקב איסור הרחיצה, נוטלים ידיים רק על פרקי האצבעות המחברים אותן לכף היד. "וּבִצֵּעַ בִּרְךְּ נְאֻץ הַשֶּׁם"- תהלים י,ג. אינו מברך אלא מנאץ- תלמוד בבלי סנהדרין ו,ב. כזית- השיעור המינמלי של לחם שיש לאכול לאחר ברכת "המוציא". איננו מניח לו- קהלת ה,יא. בכיס הגנב בוער העט- פראפרזה לפתגם "על ראש הגנב בוער הכובע". חדר משכבו- שמות ז,כח. פנקסי חשבון נפשו- פנקסים המיועדים לחשבונות שעורך האדם עם עצמו כדי לתקן את התנהגותו. קולמוסים- כלי כתיבה העשויים מנוצה, המשמשים לכתובת ספרי תורה, תפילין ומזוזות. מי גובר על מי- הפנקסים או כלי הכתיבה. במדה במשקל ובמניין- משנה

תרומות ד,ג. שטר התנאים- שטר התחייבות שנחתם בעת אירוסיו של זוג. ושם... פעמים- תהלים
פה, יד.

מנחה של ערב יום הכיפורים

באותיות... של קידוש לבנה- בתחילת כל חודש מקדשים את הלבנה (ובתחילת חודש תשרי עושים זאת במוצאי יום הכיפורים). מאחר והדבר נעשה בחוץ לאורו הקלוש של הירח הייתה נכתבת ברכה זו באותיות גדולות.

עמוד 7 פְּרָפְּרָאוֹת לְחֻקָּה- משנה אבות ג,יח. במקורן פרפראות הן דברי מאכל קלים המוגשים כקינוח וכדו', ומכך התפתחה המשמעות של רעיונות רוחניים קלילים הנלווים ללימוד התורה. **נוטריקון-** דרשת מילה כקיצור הרומז לכמה מילים. **לשוננו וחיכו-** תהלים קלז,ו. **כמיני תרגימא-** מיני מתיקה (תלמוד בבלי יומא עט,ב ועוד). **בליל פורים-** בעקבות דברי תיקוני הזוהר (תיקון כא) אודות כך שפורים נקרא על שם יום הכיפורים, שאף הוא עתיד להפוך ליום תענוג, התפתחו בחסידות ובקבלה קישורים בין פורים ליום הכיפורים, ביסודם הדרשה כי " פורים ויום הכיפורים הוא בחינה אחת; יום כְּפֻרִים פירושו כמו פורים [=כְּפֻרִים]" (תורה אור, מגילת אסתר, צה,ד).. **דָּרַשׁ טוֹב לְעֻמּוֹ-** אסתר י,ג. הפסוק האחרון החותם את מגילת אסתר. **ירידת הדורות-** תפיסה לפיה הדורות הולכים ומדרדרים מבחינה רוחנית (ראו למשל: תלמוד בבלי שבת קיב,ב; עירובין נג,א). **ושרגא בדורו כמרדכי בדורו-** "יפתח בדורו כשמואל בדורו" (תלמוד בבלי ראש השנה כה,א). אמרה הבאה לציין כי אין לזלזל בערכם של מנהיגי הדור מתוך השוואת היקף פועלם לפועלם של מנהיגים בדורות עברו. **ואין טוב אלא תורה-** וְאֵין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה שְׁנֵאָמַר "כִּי לָקַח טוֹב נִתְּתִי לָכֶם תוֹרָתִי אֶל תַּעֲזְבוּ (משנה אבות ו,ג). **דורש משמעות השם בפני המסובים בדברים המתחלקים לכמה טעמים-** במקומות רבים מקובל שבעת סעודת ברית מילה, דורש האב בפני המסובים בהסבר השם שניתן לילד במעמד הברית ובקישורו למשמעויות תורניות ורוחניות. **נאה דורש ואינו נאה מקיים-** תלמוד בבלי חגיגה יד,ב. **ואם תמצא לומר-** ביטוי תלמודי המהווה פתיחה להצעת אפשרות נוספת. **אחר כל שירתא ותושבחתא שבקדיש נתעלו כולם לעילא ולעילא בתפילת הלחש-** בסיומו של הקדיש, אותו אומרים בסמיכות לתפילת העמידה של מנחה, הנאמרת בלש, מציינים כי שבחיו של אלוקים הם "לְעֵילָא מִן כָּל בְּרִכְתָּא וְשִׁירָתָא, תְּשַׁבְּחָתָא וְנִחַמְתָּא, דְאִמְרִין בְּעֵלְמָא", כלומר למעלה מכל ברכה ושיר שבח ונחמה הנאמרים בעולם. ובעשרת ימי תשובה הנוסח הוא "לְעֵילָא וְלְעֵילָא", כלומר למעלה ולמעלה. משפט זה מבוסס על יסודות אלה. ועיקר תוכנו שאחרי השבחים הגדולים שבקדיש התעלו כולם עד מאוד בתפילת הלחש. **כל יחיד ויחיד מתוודה בתפילתו שמא ייחנק בסעודה-** תוספתא יומא ד,יד. שולחן ערוך אורח חיים תרז,א. **מכה על קירות ליבו... לאמור אתה גרמת לי לחטוא-** במדרש קהלת רבה (פ"ז פ"ט) איתא: "למה כותשין על הלב? מימר דכלה תמן" (קהלת רבה ז,ט). כלומר, למה מכים על הלב? שדבר הכל שם. ובפירוש מראה כהונה שם כתב: "כשאדם מתחרט על עונותיו כשבאת לו צרה פתאום הוא כותש ומכה על הלב, לומר שהכל בא לו משם והיא הסבה הראשונה לכל עון ולכל חטאת". **וכשם שפועם לבבו של כל אחד בקצב שונה, כן אף האגרוף המכה על גביו-** פראפרזה בעקבות הפתגם "כשם שפרצופיהם שונים, כך דעותיהם שונות" (שהתפתח בעקבות תלמוד בבלי ברכות נח,ב). **אֵין אָנוּ עֲזִי פְּנִים וכו'-** מתוך נוסח הוידוי. **בית הטבילה-** מקווה. ישנו מנהג לטבול בו בערב יום הכיפורים

(שולחן ערוך אורח חיים תרו,ד). אלונטית- מגבת. ואור ירוק נדלק ממעל לראשו- על תינוק במעי אמו נאמר כי "נר דלוק לו על ראשו" (תלמוד בבלי נידה ל,ב). השהות במקווה מדומה לחזרה לרחם האם. ראו להלן.

עמוד 8 דור הלך ודור בא- קהלת א,ד. לא שערום אבותינו- דברים לב,יז. מעשה תם נעשה מעשה חכם- בעקבות סיפורו של רבי נחמן מברסלב "מעשה מחכם ותם" (סיפורי מעשיות, סיפור ט) חכם להרע- ירמיהו ד,כ. יָרַד וְטָבַל עֲלָהּ וְנִסְתַּפַּג- משנה יומא ז,ג. ראשו בין ברכיו- תלמוד בבלי עבודה זרה ז,א. ראו את ההקשר שם. וחוטא שטבל כתינוק שנולד דמי- "גר שנתגייר כקטן שנולד דמי" (תלמוד בבלי יבמות כב,א). כטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועילה לו עד שישליך השרץ- תלמוד בבלי תענית טז,א. רמב"ם הלכות תשובה ב,ג. עצמו ובשרו- בראשית כט,יד. ועד. רצועה קטנה- רמב"ם הלכות תלמוד תורה ב,ב. ל"ט מלקות- אחד העונשים לעובר על מצוות לא תעשה. והוא רחום וכפר עון ולא ישחית וכו'- תהלים עח,לח. נוהגים להקריא פסוק זה שלוש פעמים במהלך מנהג המלקות בערב יום הכיפורים ולהכות בכל מילה, ובסך הכל לוקה האדם 39 פעמים. בנוהג שבעולמו של שרגא- בעקבות הביטוי "בנוהג שבעולם" שבלשון חז"ל (ראו לדוגמה ויקרא רבה א,א) המתייחס להתנהלות הרגילה והמקובלת של המציאות. יעביר את רוע הגזירה- "ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רע הגזירה" (מתוך פיוט "ונתנה תוקף" הנאמר בתפילות מוסף של הימים הנוראים). משמעות דורשין- ביטוי תלמודי שמתייחס לכך שיסוד המחלוקת בין חכמים מסוימים אינו בעל השלכות מעשיות, אלא בשאלה מאיזה פסוק לומדים את הדבר. ארבעים יפנו לא יסיף- דברים כה,ג. ארבעים חסר אחת- משנה מכות ג,י. כלומר, מכים שלושים ותשע בלבד. עד ארבעים ולא כולל ארבעים. תינוקות של בית רבן יודעין אותן- תלמוד בבלי ברכות ה,א ועוד. ל"ט מלאכות הן אשר שנאסרו בשבת- משנה שבת ז,ב. יסור עווננו וחטאתו תכופר- ישעיהו ו,ז.

"כל נדרי"

עוטים אור כשלמה- תהלים קד,ב. וטליתותיהם בראשיהם- "ונכון שיכסה ראשו בטלית" (שולחן ערוך אורח חיים ח,ב). "שכיסוי זה מכניע לב האדם ומביאו לידי יראת שמים" (משנה ברורה ח,ג). "כל נדרי"- תפילה הפותחת את ליל יום כיפור. רשמית היא עוסקת בהתרת נדרים אך נכרכו סביבה משמעויות רגשיות רבות והיא נתפסה כסמל של יום הכיפורים ושל שחרור מכבלי החטא. אדומים היו כדם- מלכים ב,ג,כב. אם יהיו חטאיכם פשנים פשלג ילבינו אם יאדימו כתולע פצמר יהיו- ישעיהו א,יח. "על דעת המקום" וכו'- מתוך נוסח "כל נדרי". מחרה-מחזיק- נחמיה ג,כ. מעשה בגמרא... אין מזל לישראל- תלמוד בבלי מסכת שבת קנו,ב. ועושה אף מעצבת רצון בנה כרצון אביו שבשמיים- "איזוהי אשה כשרה? כל שעושה רצון בעלה" (תנא דבי אליהו רבה פרק ט). בדור האחרון דרש הרבי מליובאוויטש מאמר זה באופן שהתקבל בעם לפיו "לפעמים, צריכה האשה "לעשות"- ליצור - את רצון בעלה. כשהבעל טרוד מאד וחסר לו הרצון לעשות את הראוי, חייבת האשה, בדרכי נועם ובדרכי שלום, לעשות ולגלות את רצונו הפנימי של הבעל, שהרי כל יהודי רוצה לעשות רצון קונו..." (משיחת שבת פרשת בלק תשכ"ב. לקוטי שיחות חלק ד עמ' 1069). ועל כך מבוססים הדברים כאן. לא נטש תורת אמו- משלי א,ח. עשה ושמע- שמות כד,ז. "מחתכין את הדלועין"- הדיון התלמודי שלאחר הדיון בשאלה אם יש מזל לישראל. והוא הדיון האחרון במסכת.

דמי- דומה. אף בעת שנתו- מידת חסידות להקפיד על כיסוי הראש אף בעת השינה (משנה ברורה ב,יא). חופפת עליו- דברים לג,ב.

שחרית של יום הכיפורים

עמוד 10 פסוקי דְּזִמְרָה- פרקי תהילים הפותחים את תפילת שחרית. **חכמי לב-** שמות כח,ג. בהשאלה, הכוונה היא לאנשים מפותחים מבחינה רוחנית פנימית. **חיידר-** מוסד חינוכי תורני לילדים בגיל היסודי. **תינוקות הבורחין מבית הספר-** מדרש אגדה שהובא בפירוש הרמב"ן במדבר י,לה. **בדרך הינוח-** באופן שניכר שאדם הניח אותו ולא אבד לו. חפץ המונח בצורה כזו אסור לקחתו (תלמוד בבלי בבא מציעא כא,א). **יָצַר מְחֻשְׁבֵּת לְבוֹ- בראשית ו,ה. רבי ישראל מאיר הכהן-** (1839-1933) אחת הדמויות המפורסמות בדורות האחרונים, בעיקר בשל זהירותו הגדולה מלשון הרע וספרים שחיבר בנושא, ובשל ספרו "משנה ברורה" העוסק בהלכות יומיומיות. **עמוד בפתח...** והיה אם יבוא- שופטים ד,כ. **וַיָּרָא פִּי אֵין אִישׁ- שמות ב,יב. "דַּע מֶה לְמַעַלָּה מִמֶּךָ וכו'-** משנה אבות ב,א. **עד עצם היום הזה-** ביטוי נפוץ במקרא. **פרץ אז גדרו של עולם-** ויקרא רבה כו,ב ועוד. **כמי שכפאו שד-** כאילו הכריחו שד לעשות את מעשיו (תלמוד בבלי נדרים כ,ב). **אין אדם עובר עבירה וכו'-** תלמוד בבלי סוטה ג,א.

עמוד 11 נתחלף חזן של פסוקי דזמרה בחזן של שחרית- החזן (שליח הציבור) בפסוקי דזמרה, נחשב כחזן פותח, והחזן שממשיך את יתר תפילת שחרית הוא העיקרי. **"המְלַךְ!"**- קטע מתוך תפילת "נשמת כל חי", אשר נאמר בניגון מיוחד בימים הנוראים. **בתחתית הר האלוקים-** שמות יט,יז. **לא תגנוב- שמות כ,יב. מפי הגבורה-** תלמוד בבלי שבת פח,ב ועוד. **לפשט עקמומיות שבלבו-** "אמר רבי יהושע בן לוי, לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב" (תלמוד בבלי ברכות נט,א). **קול שופר חזק מאוד-** שמות יט,טז. **התובעו: "שפרו מעשיכם!"**- ויקרא רבה כט,ה. **כאיש אחד-** ביטוי המופיע כמה פעמים במקרא. **וידועים במיוחד דברי רש"י** אודות הפסוק **"וַיַּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר"** (שמות יט,ב), שחננו שם **"כאיש אחד בלב אחד"** ולכן הפועל שבפסוק הוא בלשון יחיד. **לא נחשדו ישראל על כך-** משנה סנהדרין ג,ג. **כבני ישראל נדיבי לב בתרומת המשכן-** באותה העת עוסקים בכיתתם בלימוד חומש שמות, שפרשיותיו האחרונות עוסקות בגיוס התרומות למשכן ובהקמתו. **מעתיקים השמועה-** מעתיקי השמועה הם אלו המעבירים את התורה שבעל פה מדור לדור. כאן לבש הביטוי דו-משמעות. התלמידים גם מקבלים מרבים את אשר יעבירו הלאה, וגם מעתיקים בפועל מהלוח (בתחילה לא הייתה נכתבת התורה שבעל פה, אלא מועברת כשמה בעל פה). **רוצה תלמיד בעפרון שלו יותר מבעפרון חברו-** פראפרזה על **"אדם רוצה בקב שלו [כמות מסוימת של תבואה] מתשעה קבים של חברו"** (תלמוד בבלי בבא מציעא לח,א). כלומר, אדם חפץ בחפציו האישיים יותר מבחפצי חברו. **והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בכיתתו- דברים יז,ד. סימנים מובהקים-** סימנים המעידים בבירור על כך שהחפץ שייך לו. כאשר אדם נותן סימנים בחפץ מסוים יש להשיב לו אותו. (משנה בבא מציעא ב,ז). **ואינו מסתפק בטביעת עין-** לתלמיד חכם יש להחזיר אבידה, אף אם אינו נותן את סימניה אלא רק בטוח לפי מראה עיניו שהיא אכן שלו (תלמוד בבלי בבא מציעא כד,א). **כברקים של מעמד הר סיני-** שמות יט,טז. **לעיני כל ישראל-** דברים לד,יב (הפסוק המסיים את התורה). **לא תגנובו-** ויקרא יט,א. **כבמכת חושך-** שמות י, כא על פי מדרש האגדה המובא ברש"י. **בתי עיניים-** משקפיים. **קורטוב-** מידה קטנה של נפח (בתקופת חז"ל). **החונן לאדם דעת-** מתוך ברכה רביעית של תפילת העמידה.

כמשה רבנו המשך כעסו של ריבון העולמים אחר חטא העגל- שמות לב, ז-יד. תלמיד חכם משמח את רבו- פראפרזה על בן חכם ישמח אב (משלי י, א). 'לא תגנוב', בגונב שדינו מיתה וכו'- תלמוד בבלי סנהדרין פו, א. והיה מוישי בעיניו כגואל ראשון וגואל אחרון- "משה הוא גואל ראשון הוא גואל אחרון" (שמות רבה ב, ד). כאן הושאל הביטוי עקב כך שמוישי שיכך תחילה את כעסו של הרב, ולבסוף הוריד את מפלס רגשות האשמה של שרגא. מעתה ועד עולם- ביטוי מצוי בספר תהלים. רבות מחשבות בלב שרגא ועצת יצרו היא תקום- פראפרזה על " רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" (משלי יט, כא). עֲצָמוּ מַשְׁעָרוֹת רֵאשׁוּ- תהלים מ, יג. כל יום היה בעיניו כחדש- "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, כאילו בו ביום נצטווית עליהם" (רש"י דברים כו, טז). המשפט כאן הינו דו-משמעי גם היום היה בעיני שרגא כחדש, וגם הוא עצמו. אהבת תורה ויראת שמים- מתוך ברכת החודש. מאן דהוא- אדם כלשהו (מארמית).

עמוד 13 יהום הסער- בהשראת המנון הפלמ"ח: "מסביב יהום הסער". אלא ששם מתחולל הסער מסביב, וכאן מתחולל הוא בתוכו. נשתקע הדבר ולא נאמר- בעקבות הביטוי "ישתקע הדבר ולא יאמר", המתייחס לדבר שמנסים לדחות את נכונותו מכל וכל. צדקתו הצילתו ביום פשעו- פראפרזה אירונית על "צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו" (יחזקאל לג, יב). לשיחה בפי הבריות- תלמוד ירושלמי ברכות ד, ב ועוד.

מוסף של יום הכיפורים

תפילות ימות החול וכו'- תלמוד בבלי מסכת ברכות כו, ב. וחלביהן- שומני הקרבנות. לאורך הלילה- אז משלימים את שריפת הקרבנות שלא הושלמה ביום. נימוקים מנימוקים שונים- "יכלים מכלים שונים" (אסתר א, ז). תילי תילים של תירוצים- "תילי תילים של הלכות" (תנחומא בראשית א). והררים התלויים בשערה- משנה חגיגה א, ח. כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו- תלמוד בבלי סוכה נב, א. ללסטים- לגזול. "והכהנים והעם"- קטע מתוך "סדר העבודה" הנאמר מספר פעמים במסגרת חזרת שליח הציבור על תפילת מוסף של יום הכיפורים, ובמהלכו כורעים ומשתחוים בבית הכנסת (דבר יוצא דופן בלוח השנה היהודי העכשווי). הציטוטים הבאים אף הם לקוחים מ"סדר העבודה" וממשיכים זה את זה.

עמוד 14 אסור להשתחוות על האבנים מחוץ למקדש- ויקרא כו, א. כדי לאפשר השתחויה במקום בו יש אבנים מניחים משטח חוצץ. ניצב עליו- ביטוי מקראי להתגלות אלוהית. בכבודו ובעצמו- מתוך הגדה של פסח. ונופלים על פניהם- מצמיד פניהם לקרקע. רגל ישרה- יחזקאל א, ז. בדרך כלל מצמיד החזן את שתי רגליו זו לזו בתפילת העמידה, אך בעת הכריעה וההשתחויה הדבר מתאפשר פחות. אם לה' אם לעזאזל- במרכז עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים ניצבים שני שעירי עיזים (תיישים). אחד מהם מוקרב לה', ואחד מהם מושלך מצוק אל מותו במקום שנקרא עזאזל (ויקרא פרק טז). על פי תורת הקבלה מוקרב כביכול השעיר לעזאזל לצד הטומאה (רמב"ן טז, ח).

מנחה של יום הכיפורים

פרשת העריות- פרשה המונה את האיסורים השונים בתחום יחסי האישות. **משלימים פרשת "אחרי מות"**- הפרשה מתחילה בעבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים (ויקרא פרק טז) ואחר פרשייה קצרה נוספת (ויקרא פרק יז, העוסק בהקרבת קרבנות מחוץ למשכן), היא ממשיכה בפרשת העריות (ויקרא פרק יח). **שלוש החמורות עליהן ייהרג אדם ואל יעבור**- בדרך כלל, הכלל הוא שפיקוח נפש כלומר סכנת חיים של אדם דוחה את קיומה של מצוות. יוצאות מכלל זה שלוש מצוות חמורות: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, שלגביהן הכלל הוא "ייהרג ואל יעבור" עליהן (תלמוד בבלי סנהדרין עד,א). **אף שאין הכל משיחין בכך**- העיסוק בהתמודדות עם נושא העריות הינו בבחינת טאבו במידה רבה במגזרים מסוימים. **בעת שפוגשין מחלה קשה אין מזכירין שמה**- מקובל שלא להזכיר את מחלת הסרטן בשמה. יש כאן השוואה אירונית בין מחלת הסרטן שאין מזכירים את שמה, לבין ה"סרטן" הרוחני של איסור העריות אשר נמנעים מלהזכירו.

עמוד 15 דברי מוסר אשר ראה באחד הספרים הקדושים- כמדומני שראיתי רעיון דומה באחד הספרים, אך לא עלה בידי לאתר את המקום. **להסב עיניו מכנגדם**- שיר השירים ו,ה. **אחת דיבר אלוקים שתיים זו שמעתי**- תהלים סב,יב. **אחד אלוקינו שני לוחות הברית**- מתוך פיוט "אחד מי יודע" בהגדה של פסח. **נתן לעמו על יד נביאו נאמן ביתו**- מתוך פיוט "גדל אלקים חי". **בין אדם למקום**- בין אדם לבוראו. **הוקש- הושווה**. **כבד- איסור חמור**. **צלם אלוקים**- בראשית א,כז. **דיבר- ציווי**. **אם ראית גנב ותנין עמו ועם מנאפים חלקך**- תהלים נ,יח. **אל תאמין בעצמך עד יום מותך**- משנה אבות ב,ד. כלומר, על האדם לחשוש עד יומו האחרון כי הוא עלול להידרדר רוחנית רחוק בהרבה ממצבו הנוכחי. **כל משפךיך וגליך עלי עברי**- יונה ב,ד. **זה שנים אשר בורח הוא מדבר השם אליו, משליחותו אליו על דבר התשובה**- אף יונה ברח מדבר השם אליו ומשליחותו אליו להשיב בתשובה את אנשי נינווה, כמסופר בספר יונה. **אנה אלך מרוחק ואנה מפניך אברח**- תהלים קלט,ז.

תפילת נעילה

תפילת נעילה- התפילה המסיימת את יום הכיפורים (אם כי לאחריה תפילת ערבית של חול וקידוש לבנה). **דברי כיבושין**- תענית טו,א. **דברים שמטרתם "לכבוש" את הלב ולהשפיע עליו לטובה**. **דברים הממחים לב אבן**-אם אבן הוא [היצר הרע] - נימוח [באמצעות דברי תורה] (תלמוד בבלי קידושין ל,ב). **ונותנים תחתיו לב בשר**- והסרת את לב האבן ממשךכם ונתת לכם לב בשר. (יחזקאל לו,כו). **נקב מפולש כחודו של מחט**- "אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודו של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו" (שיר השירים רבה ה,א. במרוצת הדורות קוצר סיום המשפט ל"פותח לכם כפתחו של אולם"). הרב אליהו אליעזר דסלר, (1892-1953) ציין כי על הנקב להיות "מפולש". כלומר, היקפו עשוי להיות קטן, אבל עליו לחדור מן הקצה אל הקצה (מכתב מאליהו, חלק ג', עמ' 92). **מחיצת הברזל המפסקת בין ישראל לאביהם שבשמיים**- "מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמיים" (תלמוד בבלי ברכות לב, ב). במרוצת הדורות החליף המושג מחיצת הברזל את המושג חומת הברזל. **הן בשנים אך אב בחכמה הלב**- המושג "אברך" נדרש בלשון חז"ל כ"אב בחכמה ורך בשנים" (רש"י בראשית מא,מג). **יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב**- "דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב" (שירת ישראל לר' משה אבן עזרא עמ' קנו). **טל תחיה**- טל שמקים את המתים לתחייה (מצודת דוד ישעיהו כו,ט). **שמעו ותחי נפשכם**- ישעיהו נה, ג. **מדי שבתו בשבתו** ישעיהו סו,כג. **והייתה עת רצון שלמטה מכוונת כנגד עת רצון שלמעלה**- תפילת נעילה נחשבת

"עת רצון" לקבלת התפילות. ובמקביל בבית הכנסת ישנה "עת רצון" לשמוע את דברי הרב. השמש
יבא ויפנה נבואה שְׁעָרֶיךָ- מתוך פיוט הנאמר בתפילת נעילה. תפסת מרובה לא תפסת- והמשך
הפתגם "תפסת מועט תפסת" מופיעים מספר פעמים בדברי חז"ל (לדוגמה תלמוד בבלי ראש
השנה ד,ב). במקורו בא הביטוי לומר שכאשר דורשים הלכה מן הכתוב, יש לעשות זאת בהיקף
המצומצם ביותר. מאוחר יותר התפתח השימוש בו כבא לומר שאל לאדם להציב לעצמו יעדים
גבוהים מדי. **פִּי הַשָּׁתוֹת יִהְרָסוּן, צְדִיק מֵה פֶּעַל- תהלים יא,ג. את המחוזות בהם אין חכמתו
ומעשיו תואמים- אבות ג,ט;יז.**

עמוד 17 מחזור רבא- מחזור שהשימוש בו מצוי מאוד בקהילות אשכנז בדורות האחרונים. קול
דממה דקה- מלכים א יט,יב. "הובא בספרים" וכו'- הדברים בפסקה זו ובפסקה שלאחריה הם מתוך
הספר "דרך החיים" לרבי יעקב מליסא, והם נדפסו בתוך "מחזור רבא" ליום הכיפורים עמ' 431
(הובאו כאן בשינויים קלים מאוד שנועדו להבהרת הדברים). **למען נחדל מעושק ידונו-** שנפסק
לגזול (מתוך נוסח הוידוי של תפילת נעילה). **להתוודות לפניך על כל עוונותינו-** מתוך נוסח הוידוי
של תפילת נעילה. **לב קרוץ ומרתח-** מתוך הפיוט "אֶתִּיתִי לְחַנּוּךְ" שהינו "קרובה" לראש השנה.
וכותב וחותם- מתוך הפיוט "וַיִּתְּנָה תוֹקֶף". **בפנקסו-** תלמוד בבלי שבת יא,ב. **להשיב את הגזלה
אשר גזל- ויקרא ה,כג. שואל שלא מדעת הריהו גזלן-** המשאל חפץ בלא רשות מוגדר הלכתית
כגזלן (בבא מציעא מג,ב). **עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את
חבירו-** משנה יומא ח,ט. **כבש פניו בקרקע-** סנהדרין יט,ב. **אין מידה רעה בהחלט באדם מישראל-**
רעיון זה מפותח בספר "חובת התלמידים" פרק י'.

עמוד 18 רבי זושא מאניפולי, המגיד ממזריטש, רבי לוי יצחק מברדיטשוב- מן הדורות הראשונים
של תנועת החסידות. **שבעה דברים מגנב-** ואלו הם: א. עיקר עבודתו בלילה. ב. אם לא עלה
מבוקשו בידו בלילה אחד, אינו מתעצל, ומשתדל להשיגו בלילה השני. ג. הוא וחבריו אוהבים זה
את זה ומוסרים נפשם זה בעד זה. ד. מוסר נפשו אפילו על דבר קטן המוטל בספק. ה. מוכר בבוקר
בזול מה שגנב בלילה. ו. נכון לקבל הכאות ועינויים בכדי שלא להודות בגניבתו. ז. אומנותו טובה
בעיניו ולא יחליפנה בשום דבר (על פי אברהם כהנא, ספר החסידות, ורשה תרפ"ב, בסעיף 12
בפרק על המגיד ממזריטש). **סופר ומונה-** מתוך הפיוט "וַיִּתְּנָה תוֹקֶף". **סניגורן של ישראל-** כינוי
לרבי לוי יצחק מברדיטשוב, בשל הסיפורים הרבים אודותיו בהם הוא מסננר על עם ישראל בפני
אלוקיו. **שהיה גונב עבירותיהן של ישראל-** הרב שלמה קרליבך סיפר זאת בכמה הזדמנויות. מובא
בין השאר בספר "יחד כולם קדושה" עמ' 56. **ומעביר אשמותיהם בכל שנה ושנה-** בעקבות נוסח
חתימת ברכת "קדושת היום" של יום הכיפורים, בה נאמר כי השם "מעביר אשמותינו בכל שנה
ושנה". **בכבשונו של עולם-** בחלקים הכבושים והנסתרים של העולם (תלמוד בבלי חגיגה יג,א).
פורה ראש ולענה- מצמיח עשבים מרים (דברים כט,יז). **מעשה ברבי ישראל בעל שם טוב-** את
הסיפור המובא כאן סיפר הרב שלמה קרליבך. מובא בספר "שלמה באהבה" (מאת אריאל לוי וזיו
ריצ'י) עמ' 69. **ולא תהא קלה בעיניך- ברכות ז,א. איש לא ייעדר-** בהשראת קריאתו של רבי נחמן
לכל המקורבים אליו להגיע אליו לראש השנה (חיי מוהר"ן, גודל יקרת ראש השנה שלו, סעיף א').
צדיק גוזר וחסידיים מקיימים- פראפרזה אירונית מעט על "צדיק גוזר והקדוש ברוך הוא מקיים"
(פתגם שהתקבל בעקבות ספר הזוהר חלק ב טו,א). **שהרי אף בהיותו פושע ישראל בשם ישראל
יכונה-** "וַאֲפִילוּ בַּפְּחוֹת שְׁבִי שְׂרָאֵל אֲפִילוּ פוֹשְׁעֵי שְׂרָאֵל כֹּל זְמַן שְׁשִׁים יִשְׂרָאֵל נִקְרָא עָלָיו כִּי נִקְרָא

פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל יֵשׁ בּוֹ הַתְּפָאֲרוֹת פְּרִטֵי שְׁהֶשֶׁם יִתְבָּרַךְ מִתְּפָאֵר עִמּוֹ בְּפִרְטֵיּוֹת" (ליקוטי מוהר"ן תורה יז). **כצלם בהיכל- כפסל במקום המקדש. בכל כוח כוונתו- טור אורח חיים נו בשם רבנו יונה. הסרט שיוקרא אחר מאה ועשרים שלו- דימוי מקובל בדורות האחרונים לכך שהאדם אחר פטירתו עד לסקירת מעשיו בימי חייו. וְשָׁרְט לְנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בְּבִשְׂרָכֶם- ויקרא יט,כח. מקרה- מקריא כדי שיחזור אחריו. שיר המעלות ממעמקים קראתיה ה'- תהלים קל,א. מלמד דרדקי- מלמד ילדים צעירים. מאין יבוא עזרו- תהלים קכא,א.**

עמוד 19 איש למלאכתו אשר המה עושים- שמות לו,ד. אינשי דלא מעלי- אנשים חסרי מעלה, שמעשיהם אינם ראויים. נמלא שחוק פיהם- תהלים קכו,ב. ולא בשמיים היא כי אם בפינו ובלבנו לעשותו- דברים ל,יב. מלשון הפסוק "לא בשמים היא" דרשו חכמים כי החלטות לגבי אופן קיום התורה מתקבלות בארץ (בבא מציעא נט,ב).

קידוש לבנה

עטויים בגדי לבן- ביום הכיפורים המנהג הוא ללבוש בגדי לבן. כחתן היוצא לקראת כלתו- תלמוד בבלי תענית ו,ב. אשר נכסתה מעיניו קודם קידושיה כמנהג- בקרב קהילות אשכנז, רבים נוהגים כי החתן והכלה אינם מתראים בשבוע שלפני חופתם. מרקדים הם כנגדה ואינם יכולים לנגוע בה, וכך לא יוכלו כל אויביהם לנגוע בהם לרעה- על פי נוסח קידוש לבנה "כשם שאני רוקד כנגדך [כנגד הלבנה] ואיני יכול לנגוע בך, כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי לרעה". מנהגם שמבדילין מקודש לחול ומתעניית לסעודה אחר קידוש לבנה- יש קהילות בהן שוברים את הצום מיד צאתו, ויש קהילות בהן ממתינים עד אחר קידוש לבנה (וכך במרבית הקהילות). רוח אחרת עמו- במדבר יד,כד. לא יכול להתאפק מחמת כל מעשי הגניבה הניצבים עליו- "ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו" (בראשית מה,א). בליל י"ד... הוא סוף זמן קידוש לבנה- את הלבנה כבר אי אפשר לקדש בליל ט"ו בחודש, שהוא אמצע החודש. ממוצאי יום כיפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה- בעקבות נוסח "כל נדרי". אלא שקרוב קרוב קודם- תלמוד בבלי קידושין, כא,א. משמעות הביטוי במקורו היא שקרוב המשפחה בעל הקרבה הגדולה ביותר הוא זה שעליו מוטלת החובה לגאול את הקרקע של קרובו. וכאן הכוונה שתחילה יש לפייס את האנשים הקרובים שנפגעו ורק לאחר מכן את הרחוקים. שכנו הקרוב אל ביתו- שמות יב,ד. מתחיל במצווה אשר מסייעין אותו ואומרים לו גמור- שילוב של שני פתגמים "המתחיל במצווה אומרים לו גמור [את המצווה]", "הבא ליטהר מסייעין אותו" (יומא לט,א). ואם לא עכשיו אימתי- אבות א,יד. צרכי ביתו קודמין- "עניי ביתך קודמים לעניי עירך ועניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת" (מתוך מכתבי הגניזה). נשים דאגתן קשה- פראפרזה על "נשים דעתן קלה" (תלמוד בבלי שבת לג,ב). פתחי לי- שיר השירים ה,ב. תוקף קדושת היום- מתוך הפיוט "וּנְתַנָּה תּוֹקֵף".

עמוד 20 ברא הקדוש ברוך הוא לחווה מן הצלע ולא מן העין, שלא תהא סקרנית- בראשית רבה יח,ב. משלוח מנות איש לשכנו- אסתר ט,כב. גמר חתימה טובה- ברכה אשר נוהגים לאחל אחר יום הכיפורים עד סוף חג הסוכות. גיהינום הפתוחה לו מתחתיו- תלמוד בבלי סנהדרין ז,א. פרקי דרבי אליעזר פרק נג.

עמוד 21 ואחר כן- דברים כא,ג. אשר לא הגיע למקומו- משנה אבות ב,ד. ניכרים דברי אמת-
תלמוד בבלי סוטה ט,ב. ידיעת המחלה חצי רפואה- פתגם המיוחס לרמב"ם. למען לא ייבוש-
בעקבות ברכת "אהבת עולם" בתפילת שחרית. "למען לא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד".
שמונה פרקים- שמונה פרקי הקדמה של הרמב"ם לפירושו למסכת אבות, בהם עוסק הוא בענייני
נפש האדם וכוחותיה. הפרק השלישי עוסק בנושא המדובר כאן: "חולי הנפשות צריך להם
שִׁישְׂאָלוּ הַחֲכָמִים שֶׁהֵם רוֹפְאֵי הַנְּפֹשׁוֹת... וִירְפְּאוּ אוֹתָם בְּמִלְאָכָה אֲשֶׁר יִרְפְּאוּ בָּהּ מִדוֹת הַנְּפֹשׁ". כל
דבריו אמת וצדק- מתוך נוסח הברכות שלאחר קריאת ההפטרה. בידו החזקה- "משנה תורה",
חיבורו ההלכתי של הרמב"ם, מכונה "היד החזקה" מכיוון שהוא מחולק לארבעה עשר ספרים.
רשות נתונה לכל אדם וכו'- רמב"ם הלכות תשובה ה,א-ג. אינו גוזר שיהא צדיק או רשע. אך גיבור
וחלש גוזר- תלמוד בבלי נידה טז,ב.

עמוד 22 הגונב מגנב פטור- פתגם שהתפתח בעקבות משנה בבא קמא ז,א. ליתר דיוק, פטור
הגונב מגנב רק מתשלומי כפל וחייב בתשלום הקרן. לבנה שאין לה מעצמה כלום- רעיון המפותח
בתורת הקבלה לפיו רומזת הלבנה לספירת המלכות, לשכינה, שאין לה מעצמה אור ושפע רוחני,
אלא ממה שהיא מקבלת מהחמה, מהקדוש ברוך הוא. מאת ה' הייתה זאת- תהלים קיח,כג. כי
הייתה סיבה מעם ה'- מלכים א יב,טו.

הבדלה

נר ששבת- נר שדלק בטרם התחיל יום הכיפורים ולא הודלק במוצאי היום או במהלכם. מה נהדר
היה מראהו בצאתו מן הקודש- בעקבות פיוט הנאמר ב"סדר העבודה": "אמת מה נהדר היה כהן
גדול בצאתו בשלום מן הקודש". שלום עליכם- במסגרת קידוש לבנה ניגש כל אחד מן המתפללים
לשלושה מתפללים אחרים, אומר לכל אחד מהם "שלום עליכם" והם משיבים "עליכם שלום".
נוקפו- פוצעו, מכהו. ועל מי נטש הוא צאן מרעיתו- שמואל א יז,כח. פטיש הולם בקרשי סוכה-
המנהג הוא להתחיל בבניית הסוכה סמוך ככל האפשר לצאת הצום. מה טובו אוהליך יעקב-
במדבר כד,ה.

עמוד 23

השלום לו- בראשית כט,ו. להשיב ליבו על אביו- מלאכי ג,כד. שלומי אמוני ישראל- שמואל ב כ,יט.
במרוצת השנים הפך הביטוי לכינוי לאנשים המקפידים על שמירת התורה ומצוותיה. חדש אסור
מן התורה- במקורו מתייחס הביטוי לאיסור לאכול מן התבואה החדשה טרם הקרבת קרבן העומר,
אולם בדורות האחרונים אמצו אותו חוגים מסוימים כהוראה להתרחק מכל חידוש שהוא. לך
אכול בשמחה לחמך... כי כבר רצה האלקים את מעשיך- קהלת ט,ז. פסוק זה התקבל כציווי לאכול
ולשמוח במוצאי יום הכיפורים, לאחר העבודה הרוחנית המאומצת במהלך היום. מצית אותה עד
תומה- ישעיהו נא,יז. כוס ישועות- תהלים קטז,יג. כוס ששון וכוס שמחה- פראפרזה על "קול ששון
וקול שמחה" (ירמיהו לג,יא. ובעקבות כך גם בשבע ברכות הנישואין). בין קודש לחול וכו'- מתוך
נוסח הברכה העיקרית של ההבדלה (מלבד "בין מחלה לחטא" כמובן).